

Published on 10th of every month

ગ્રામસ્વરાજ

અંક : ૪ • વર્ષ : ૭૮ • ૧૦ જુલાઈ, ૨૦૨૪

કિંમત : ₹ ૭ • વાર્ષિક લવાજમ : ₹ ૮૦

GRAMSWARAJ GUJ. MONTHLY
RNI No. 1799/57 Permitted to
post at Ahmedabad P.S.O. on
tenth of every month under postal
Regd. No. GAMC 38, 2024-2026
issued by S.S.P. Ahmedabad
valid upto 31-12-2026, Licence
to Post without prepayment
No. PMG/NG/049/2024-2025
valid upto 31-12-2026

સહકાર દ્વારા સમૃદ્ધ

અંક-૪ • વર્ષ : ૭૮

૧૦, જુલાઈ ૨૦૨૪

તંત્રી : ડૉ. રાજેન્ડ્ર સી. ત્રિવેદી

સંપાદક મંડળ

- ઘનશ્યામભાઈ એચ. અમીન
- ભીખાભાઈ જ. પટેલ
- વાર્ષિક લવાજમ : રૂ.૮૦
- છૂટક નકલ : રૂ.૭

પત્રવ્યવહારનું અને લવાજમ
મોકલવાનું સરનામું :

ગુજરાત રાજ્ય સહકારી સંઘ
સહયોગ, જ્યોતિ સંધની પાછળ, રિલીફ રોડ,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧.

ટે.નં. ૨૫૩૫૨૨૨૦ (૧૮૩) ગ્રામ : સહયોગ
ફોક્સ નં.: (૦૭૯) ૨૫૩૫૧૩૬૦

Website : www.gujaratscu.com
E-mail : sahakarguj1850@gmail.com

અનુક્રમણિકા

પ્રાર્થના	૩
- ભનુભાઈ એ. ગરાવા	૪
ગ્રામદાના વિકાસનું એકમ...	૫
- ડી.બી. ગોઠી	૬
ખેડૂતની આવક બમણી કરવાનું...	૮
- ડૉ. વિદુત જોપી	૧૨
આર્થિક વિકાસ તરફ ભારત...	૧૨
દેશનું સ્ટાર્ટ-અપ કલ્યાર...	૧૪
- પાર્થ શાહ	૧૪
ઇનોવેટીવ આઈડિયાને કેવી રીતે...	૧૭
- ભાગ્યેશ જથી	૧૭
અંતરિક્ષનો કચરો...	૨૦
- ડૉ. મુકેશ જોશી	૨૦
રસોડું : આપણું આરોગ્ય...	૨૪
- નવીન વી. વાણાણી	૨૪
તમારું જીવન કઈ રીતે જીવવું તે...	૨૮
- મુગેશ વૈષ્ણવ	૨૮
પ્રોટિનથી ભરપૂર તકમરીયાનું...	૩૧
નીંદણા એક ઔષધી	૩૩
- ડૉ. કાલ્યુની પટેલ	૩૩

ગ્રામ સ્વરાજ

- દર મહિનાની દસમી તારીખે પ્રગટ થાય છે.
- નવું વર્ષ એપ્રિલથી શરૂ થાય છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ.૮૦ છે.
- છૂટક નકલ રૂ.૭-૦૦ ગમે તે અંકથી આહક થઈ શકે છે. લેખમાં પ્રગટ થતાં વિચારો લેખકના છે. પ્રકાશિત થતાં લેખો સાથે તંત્રી કે સંપાદક મંડળ સંમત છે, તેવું માનવું નહીં.
- ગુજરાત રાજ્યની સહકારી મંડળીઓના કાયદા કલમ-૬૮ અનુસાર ગુજરાત રાજ્ય સહકારી સંઘના શિક્ષણ કાળામાં નિયમિત કાળો ભરનાર સહકારી સંસ્થાને વિના લવાજમે ‘ગ્રામસ્વરાજ’ મોકલવામાં આવે છે.
- ‘ગ્રામસ્વરાજ’ માસિક તથા ‘સહકાર’ પાકિકનું સંયુક્ત લવાજમ રૂ.૧૫૦.૦૦ છે.
- રાજ્ય સહકારી સંઘના સભાસદોને “ગ્રામસ્વરાજ” તથા “સહકાર” વિના લવાજમે મોકલવામાં આવે છે.

ચિંતન

પ્રાર્થના

પ્રાર્થના એટલે ઉત્કર્ષના પ્રતિનાદની ઈચ્છા. અગ્રમાં અનંત કોટિના (અનંતકોટિ) બ્રહ્માંડ અંતરનો આદ્રતા સાથેનો અવાજ. શ્રેષ્ઠ તત્ત્વની આર્જવતા સાથે ઈચ્છા કરવી એનું નામ પ્રાર્થના. માનવ જ્યારે કોઈ અનાવસ્થા, દુઃખાવસ્થા અને સંકટાવસ્થામાં ઘેરાય છે ત્યારે પોતાને તેમાંથી ઉગારવા ભગવાન પરમાત્માનું ચિન્મય સ્વરૂપ નિજનજર સામે ધરી નિર્ભેળ મન અને વાણીથી પ્રભુને પોકાર કરે છે. તેની નિઃસ્ફૂલી અને પ્રેમાર્દ્ર વાણી અભિલ બ્રહ્માંડમાં બેઠેલો જગતનો નાથ એવો હરિ અવશ્ય સાંભળે છે.

વિશ્વમાં અરબો-ખર્વો માણસો વસે છે. જ્યારે પરમાત્મા તો એક જ છે. આ બધાં જીવો પળેપળ સંકટોમાં ઘેરાતાં જ હોય છે. તેઓ બધાં એકસાથે કષ્ટપ્રદ ને સંકટસ્થ સ્થિતિમાંથી બચવા ભગવાનને પ્રાર્થના કરે તો પરમાત્મા કોણી વહારે આવે? ભગવાન તો એક જ છે!

રતિલાલ ત્રિવેદી પણ આવો જ પ્રશ્ન કરે છે ને કહે છે કે, પ્રભુ-પરમાત્મા માનવની પ્રાર્થના સાંભળે તો પણ જેના એક એક રોમના

ભનુભાઈ અ. ગરાણા
ઉમા પાર્ક સોસાયટી, જીઈબી પાછળ,
માણાવદર

વસેલાં છે અને જેના નિર્ભેલા પ્રત્યેક બ્રહ્માંડમાં અસંખ્ય જીવજંતુઓ રહેલાં છે, એવા અભિલ વિશ્વનાયકને એક મનુષ્યના ભાંગ્યાતૂટ્યા ઉદ્ગારની શી ગણાત્મી હોય!

પરંતુ આ વિધાન સામે એ જાણવું પણ અતિ આવશ્યક છે કે ભગવાન દૂર છે, છતાં સમીપ પણ વસ્યો છે. તેથી ઉપનિષદ કહે છે કે દૂર અને નજીક એવું પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે. પ્રભુ જગતથી પર છે એ ખરું, પણ તે જગત અને જીવનો અંતર્યામી પણ છે. પ્રત્યેક ભૌતિક પરમાણુના અંતરમાં તેમજ પ્રત્યેક જીવાત્માના અંતરમાં આત્મતત્ત્વ સ્વરૂપે ઈશ્વર વાસ કરી રહેલો છે.

મનુષ્યહદ્યની પ્રાર્થના પ્રભુ સાંભળે જ છે. વિચારોનાં નાનાં નાનાં મોજાંઓ એક માનવીથી બીજા માનવી સુધી જે રીતે પહોંચે છે તે રીતે જ આપણે કરેલી પ્રાર્થના વિચારોના તરંગે ચઢીને ભગવાન સુધી અવશ્ય પહોંચે છે.

પ્રાર્થના દ્વારા જીવાત્મા અને પરમાત્માનો યોગ થાય છે કારણ કે ઉચ્છવાસ અને શરીરનાં અવયવો કરતાં પ્રભુ વધારે નજીક છે. દુઃશાસનનાં સંકટોમાં ઘેરાયેલી દ્રૌપદીનો

ગ્રામસ્વરાજ

આર્તનાદ સાંભળીને ભગવાન દોડી આવ્યા હતા. તો અન્યનો અવાજ કેમ ન સાંભળે !

ધાંખલ અને ધમાલિયા જીવનમાં આપણે પ્રાર્થનાને ભૂલી ગયા છીએ. આપણે જેને સરળ જીવન કહીએ છીએ તે જીવન એટલું સરળ કે ગરીયસી અને જ્યોતિર્ધર નથી પણ તે કૃત્રિમ છે અને કૃત્રિમતાને જ આપણે સરળ નામ આપી દઈને અમોલ પળ અળગી કરી દીધી છે. સુધારા તરફ ગતિ કરતો આપણો સુધરેલો માણસ નૈસર્જિક જીવનથી ઘણો દૂર રહ્યો છે. જે જીવનની સહજધારાને અનુસરે છે અને તેમાં પોતે લીન થઈ જાય છે. તે જ પ્રભુના અવાજને સાંભળી શકે છે. અન્ય નહિ.

પ્રાર્થના અર્થહીન કિયા નથી કે હૃદયનો ક્ષણિક ઉભરો નથી. પ્રેમવત્સલદાસજી અગમનિગમના કોયડા ઉકેલવાની ચાવીને પ્રાર્થના ગણે છે. પ્રાર્થના પ્રકાશ અને શક્તિનું મહાકેન્દ્ર છે. તેથી આપણે સમગ્ર બ્રહ્માંડનું સંચાલન કરનારી ઈશ્વરીય શક્તિ સાથે આપણો સંબંધ જોડી શકીએ. પોતાનાં દુર્ગુણો દુઃખ અને પાપોનું ચિંતન અને પરમાત્માનું સ્મરણ સાથેનું ચિંતન-મનન એટલે પ્રાર્થના. પ્રાર્થના એ જીવાત્માની પરમાત્મા માટેની સ્વાભાવિક વ્યાકુળતા છે.

પ્રાર્થના દ્વારા અંતઃકરણ નમ્ર અને નિર્મળ બને છે. અને નિર્મળ અંતઃકરણ દ્વારા જ ઈશ્વરનાં દર્શન થાય છે. પ્રભુનો પંથ અતિ વિકટ છે. મહાપ્રયત્ને અને અથાગ આંતર્બ્યથા દ્વારા એ લક્ષ્યસ્થાને પહોંચી શકાય છે. પ્રાર્થના એ

માણસને પરમાત્મા સાથે જોડનાર અંકોડો છે.

સંત હસન હંમેશા પ્રાર્થનામાં દુઃખની જ માંગણી કર્યા કરતાં. ખુદાને કહેતા : “મારા ઘારા ખુદા ! મારા જીવનમાં તું હંમેશા નાના-મોટા દુઃખ લાવ્યા જ કરજે.” તેમની આવી પ્રાર્થના સાંભળી એક ફીરે કહ્યું, “તમે સુખને બદલે દુઃખ કેમ માગો છો ?” ત્યારે સંત ફીર હસને કહ્યું : “સુખમાં હું ખુદાને યાદ કરી શકું તેટલો લાયક નથી.”

દુઃખમાં આપણું હૃદય લાગણીઓ અને ભાવોથી ભરેલું હોય છે. તેથી પરમાત્માને યાદ કરીએ છીએ ત્યારે આપણાં લાગણી અને ભાવો ઉછળી પડે છે. તેથી પ્રાર્થનામાં ઊંડાઈ આવે છે. ભાવ વગરની પ્રાર્થનામાં ઊંડાઈ નથી આવતી. ખરા હૃદયની પ્રાર્થનામાં મનુષ્યનો સકળ આત્મા બુદ્ધિ, હૃદય અને પ્રકૃતિ પરમાત્માભિમુખ થવા તલપે છે.

પ્રાર્થના સમયે મનનું એકાગ્રપણું અતિ આવશ્યક છે. ચિત્તને સ્થિર કર્યાવિના પરમાત્મા સાથે તાદાત્્ય સાધી શકાતું નથી. ઈશ્વરની આંખો અને સાધકની આંખો એક જ સીધી લીટીમાં આવી બાબ્ય પદાર્થો દેખાતાં બંધ થાય ને હૃદયમાં-મનમાં એક ઈશ્વરની જ છબિ કંડારાઈ જાય ત્યારે જ પ્રાર્થના ફળે છે. હૃદયમાં સાચા ભાવપૂર્વક પ્રભુનું સ્મરણ અને તજજન્ય વાચિક ઉચ્ચાર એ જ પ્રભુને પામવાની સરળ વાટ છે.

પેક્સ સહકારી

ગામડાના વિકાસનું એકમ પ્રાથમિક કૃષિ ધિરાણ સહકારી મંડળી

આપણો દેશ ગામડામાં વસેલો છે. દેશની લગભગ ૬૦% વસ્તી ગામડામાં વસે છે. ગામડામાં સામાન્ય રીતે ખેડૂત, ખેતમજૂર, ગ્રામ્યકારીગર, નાના હુકાનદાર અને અન્ય ધંધાર્થી લોકો રહેતા હોય છે. આ પૈકી ખેડૂત વર્ગ સૌથી વધારે હોય છે. સામાન્ય રીતે મોટાભાગના લોકો સીધી કે આડકતરી રીતે ખેતી ઉપર નિર્ભર હોય છે. આમ ખેતી એ ગામડાનો મુખ્ય વ્યવસાય છે. ગામડાનું અર્થતંત્ર મોટા ભાગે ખેતી ઉપર જ આધારીત છે. ગામડાના અર્થતંત્રને મજબુત કરવા માટે ગામડાના મુખ્ય વ્યવસાય ખેતીને સમૃદ્ધ કરવી જરૂરી છે. સાથે સાથે અન્ય ગ્રામ્ય વ્યવસાય, ગૃહ અને કુટીરઉદ્યોગો, સ્વરોજગારી વિગેરેને પણ વિકસાવવામાં આવે તો ગામડાનો સર્વાંગી વિકાસ થાય. ગામડુ સમૃદ્ધ બને તો જ દેશ સમૃદ્ધ બને. આમ દેશના આર્થિક વિકાસ માટે ગામડાનો સર્વાંગી વિકાસ એ જ પાયાની અગત્યની જરૂરિયાત છે.

આપણે ત્યાં ગામડાના વિકાસ માટે ઘણી બધી સંસ્થાઓ, સરકારશીની એજન્સીઓ,

ડી.બી.ગોટી
ફેફલ્ટી મેમ્બર
NICM, ગાંધીનગર

સ્વાયત સંસ્થાઓ, ટ્રસ્ટો, સહકારી સંસ્થાઓ વિગેરે કામગીરી કરી રહેલ છે. આ પૈકી પ્રાથમિક કૃષિધિરાણ સહકારી મંડળી એક એવી સહકારી સંસ્થા છે કે જે ખેડૂતો માટે છે, ખેડૂતોની સંસ્થા છે અને ખેડૂતોથી ચાલે છે. આ મંડળી ગામમાં લોકોની વચ્ચે બેઠી છે. આ મંડળી ખેડૂતો માટે, ગ્રામ્ય કારીગરો માટે, નાના હુકાનદારો માટે, રોજગારી વાંચિત લોકો માટે તેમજ આર્થિક સામાજિક પછાતવર્ગના વિકાસ માટે કામગીરી કરી રહેલ છે. આપણા ગુજરાતમાં આવી ૧૦૦૦૦ કરતા પણ વધારે મંડળીઓ નોંધાયેલી છે. આ સહકારી મંડળીનું કાર્યક્રમક વધારવા, નવી નવી કામગીરીની જોગવાઈ ઊભી કરવા, ગામડાના વિવિધ ધંધાર્થીઓને આવરી દેવા અને સ્થાનિક સ્વરોજગારી ઊભી કરવા માટે સરકારશીએ સહકારી મંડળીના પેટાનિયમમાં સુધારો કરી મોઢેલ પેટાનિયમ બનાવી મંડળી માટે વિવિધ ધંધાની સારી એવી જોગવાઈઓ ઊભી કરવામાં આવેલ છે. કે જેથી એકજ મંડળી દ્વારા લોકો બધું જ મેળવી શકે.

પ્રાથમિક કૃષિ ધિરાણ સહકારી મંડળી તેના સભાસદોના અને આમ જનતાના વિકાસ માટે સામાન્ય રીતે નીચે મુજબની વિવિધ કામગીરી કરી રહેલ છે.

ગ્રામસ્વરાજ

કૃષિ વિષયક અને અન્ય ધિરાણા:-

મંડળી તેના ખેડૂત સભાસદોને પાક ઉત્પાદન લેવા માટે થનાર ખર્ચને પહોંચી વળવા ખેડૂતની જમીન અને વાવેતર કરેલ પાકના આધારે પાક ધિરાણ પૂરું પાડે છે. આ ધિરાણ પુરતા ગ્રમાણમાં સ્થાનિક કક્ષાએ, સમયસર, સરકારશ્રીની યોજના મુજબ પૂરું પાડવામાં આવે છે. આ ધિરાણથી ખેડૂત સારા બીયારણ, ખાતર, દવા, પિયત, ખેતીના નાના સાધનો વિગેરે મેળવી શકે છે. પરિણામે ખેડૂત સારુ ઉત્પાદન મેળવી શકે છે.

સાથે સાથે ખેતી વિકાસના કામો જેવા કે પિયત સવલત વધારવી કે ઊભી કરવી, જમીન લેવલીંગ કરવી, પાળા બાંધવા, તાર ફેન્સીંગ કરવી, ટ્રેકટર અને તેના સાધનો, શ્રેસર, હાર્વેસ્ટર, ગ્રેડિંગ મશીન, ગોડાઉન વિગેરે ખેત ઉપયોગી સાધનો ખરીદવા કે ઊભા કરવા માટે તેમજ પશુ પાલન માટે પશુ કેટલ શેડ અને જરૂરી સાધન સામગ્રી માટે આ મંડળી ધિરાણ પૂરું પાડે છે. જ્યાં જ્યાં સરકારશ્રીની સહાય યોજના લાગુ પડતી હોય તે સહાય યોજનાની અમલવારી પણ આ મંડળી માફકરત થતી હોય છે.

ખેડૂતને પાક ઉત્પાદન માટે, ખેતીની સાધન સામગ્રી માટે, સ્ટોરેજ સગવડ માટે અને નવીનતમ ખેતી જેમ કે ગ્રીનહાઉસ, નેટ હાઉસ, ડ્રિપ ઇરીગેશન, ઓર્ગેનિક ફાર્મિંગ, જળ સંચય, જળ સંગ્રહ, પશુ પાલન, મરધાપાલન, મત્સ્યઉછેર, રેશમકીડા ઉછેર, મધમાખી ઉછેર વિગેરે ખેતી અને ખેતી આનુસંગિક વ્યવસાયના

વિકાસ માટે ધિરાણ અને માહિતી માર્ગદર્શન પૂરું પાડવામાં આ મંડળીનો ફાળો અગ્રેસર રહેલો છે. સાથે સાથે ઉચ્ચ અભ્યાસ, મકાન, મોટરકાર, ટુલીલર, વિગેરેમાં પણ આ મંડળી ધિરાણ પૂરું પાડી રહેલ છે.

ખેત સાધન સામગ્રી વેપાર :- આ મંડળી ખેત સાધન સામગ્રી (ખેતી ઠનપુટસ) નો વેપાર કરે છે જેથી ખેડૂતને સ્થાનિક કક્ષાએ સારી ગુણવત્તાવાળી અને વ્યાજબી ભાવથી ખેત સાધન સામગ્રી મળી રહે છે.

માર્કેટિંગ :-

ખેત પેદાશ માર્કેટિંગ, ગ્રેડિંગ, પેકિંગ અને રૂપાંતરણ કરીને ખેડૂતોને ખેત પેદાશનું મુલ્ય વર્ધન કરી સારાભાવ પૂરા પાડે છે. સરકારશ્રીના ટેકાના ભાવે ખેત પેદાશ ખરીદવા માટે પણ મંડળી માર્કેટિંગ યાઈમાં ઊભી રહે છે, જેથી ખેડૂત ટેકાના ભાવે પોતાનો માલ વેચી શકે છે.

થાપણ અને લોકર સુવિધા:-

મંડળી તેના સભાસદ પાસેથી થાપણ સ્વીકારે છે તેમજ લોકર સુવિધા પૂરી પાડે છે. જેથી સભાસદોને સ્થાનિક કક્ષાએ આ સુવિધા મળી રહે છે.

ખેડૂતો ઉપરાંત ગ્રામ્ય કારીગરો, નાના ધંધારોજગારો, શિક્ષિત બેરોજગારો, ગૃહઉદ્યોગ, કુટિરઉદ્યોગ, વિગેરે માટે ધંધો વિકસાવવા તેમજ નવો ધંધો ઊભો કરવા કે ધંધાની આધુનિક ટેકનોલોજી અપનાવવા માટે આ મંડળી ધિરાણ પૂરું પાડી રહેલ છે. સરકારશ્રીની સહાય યોજના અંતર્ગત પણ ધિરાણ પૂરું પાડવામાં આવે છે.

૪૦ સ્વરાજ

જેના દ્વારા સારી એવી રોજગારી ઉભી થઈ રહી છે. સાથે સાથે સામાજિક આર્થિક પદ્ધતા વર્ગના વિકાસ માટે આવા પરિવારની મહિલાઓના સ્વસહાય જૂથ ઉભા કરી આવા જૂથને ધંધો ચાલુ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરી ધિરાણ પૂરું પાડવામાં આવે છે.

વીમા કવરેજઃ- સારી ચાલતી મંડળીઓ દ્વારા સભાસદોનો અક્સમાત વીમો લેવામાં આવે છે જેનું પ્રીમિયમ મંડળી ભરે છે.

શેરડિવિંડ/સભાસદ બેટઃ- સારો નફો કરતી મંડળીઓ સભાસદોના શેર રોકાણ ઉપર સારુ એવું ડિવિંડ (વળતર) આપે છે. ઉપરાંત પ્રોત્સાહન રૂપે બેટ પણ આપે છે.

પ્રાથમિક ફૂષિ ધિરાણ સહકારી મંડળીની આમ જનતા માટેની બિન ધિરાણ પ્રવૃત્તિ આ મંડળી તેના સભાસદોના આર્થિક, સામાજિક વિકાસ માટેની કામગીરી કરે છે. પરંતુ તે સિવાયના વર્ગ માટે પણ આશિર્વાદરૂપ બિન ધિરાણ કામગીરી કરી રહેલ છે.

જનરલ વેપારઃ-

સ્થાનિક શક્યતા મુજબ આમ જનતાની સવલત માટે કરીયાણા વેપાર, મેડીકલ સ્ટોર, હાઉઝર સ્ટોર, સ્ટેશનરી સ્ટોર, કાપડ / રૈડીમેઇડ કપડા વિગેરે પૈકી જેની શક્યતા હોય તે અથવા ત્રણ-ચાર પ્રકારના વેપાર એક સાથે કરી શકે છે. સીઝનલ વેપાર પણ કરી શકે છે. આમ વિવિધ વેપાર દ્વારા ગામ લોકોને ઘર વપરાશની અને અન્ય ચીજ વસ્તુઓ પૂરી પાડવામાં આવે છે.

અનાજ વિતરણઃ-

સરકારશીની યોજના અંતર્ગત બીપીએલ કાર્ડ ધારકને મળવાપાત્ર અનાજ અને અન્ય ચિંજવસ્તુઓના વિતરણની કામગીરી આ મંડળી કરી શકે છે. જેથી બીપીએલ કાર્ડ ધારકને સ્થાનિક કક્ષાએ આ સવલત મળી રહે છે.

કોમન સર્વીસ સેન્ટરઃ-

મંડળી આવું સેન્ટર ઉભું કરી આધારકાર્ડ, પાનકાર્ડ, ૭/૧૨, ૮થ ના ઉતારા, એરોક્ષ, સહાય અરજીનું સ્ટેટ્સ, કોઈ ઓનલાઈન અરજી, ટીકીટ બુકિંગ, ઉચ્ચ અભ્યાસ માટેનું સ્ટેટ્સ વિગેરે વિવિધ પ્રકારની ઓન લાઈન સર્વિસ સભાસદો અને આમ જનતાને આપી શકે છે.

વિવિધ કેમ્પનું આયોજનઃ-

ખેડૂતો માટે ખેતી વિષયક માહિતી માર્ગદર્શન પૂરું પાડવા ખેડૂત શિબિર, પશુ નિદાન કેમ્પ, મેડીકલ કેમ્પ, ઉચ્ચ શિક્ષણ માટેનો કેમ્પ, વિગેરે કેમ્પનું આયોજન કરી ખેડૂત અને આમ જનતામાં જ્ઞાનકારી અને જ્ઞાગૃતિ લાવે છે.

સામાજિક ઉત્તરદાયિત્વઃ-

મંડળી સારો નફો કરી તેના રિઝર્વ ફંડનો ઉપયોગ સરકારશીના સહયોગથી ગામના સાર્વજનિક કામ માટે કરી શકે છે, જેવા કે બસ સ્ટેશન, બાલ મંદિર, એપ્રોચ રોડ, ગામમાં રોડ રસ્તા, પિવાના પાણીની સવલત વિગેરે સ્થાનિક જરૂરિયાત મુજબ સાર્વજનિક કામગીરીમાં આર્થિક યોગદાન આપી ગામના વિકાસમાં મદદરૂપ થઈ શકે છે.

ખેડૂતની આવક બમણી કરવાનું વાસ્તવિક આયોજન

થોડાં વર્ષો પહેલાં ભારત સરકાર અને માનનીય પ્રધાનમંત્રીએ ૨૦૨૨ સુધીમાં ખેડૂતોની આવક બમણી કરવાની નીતિની વાત

કરી હતી. તે સમયે અમદાવાદ જિલ્લા સહકારી બેંકે આ નીતિ કરી રીતે સાકાર થઈ શકે તેની ચર્ચા ખેડૂતો સાથે ગોઠવી હતી. ત્યારબાદ નાબાઈ એક નીતિ બનાવીને ખેડૂતોના ઉત્પાદન સંગઠનો બનાવવાની નીતિ ઘોષિત કરી અને ભારતમાં ૧૪,૦૦૦ જેટલા ખેડૂત ઉત્પાદન સંગઠનો બન્યા. ગુજરાતમાં પણ જિલ્લે જિલ્લે આવા સંગઠનો બન્યાં. નાબાઈની નીતિ અનુસાર આવા સંગઠનો કંપની, બિનનફા કંપની, ટ્રસ્ટ, સહકારી કે કોઈ કંપનીના હિસ્સા સ્વરૂપે હોઈ શકે. આમ પણ કેન્દ્રીય ગૃહમંત્રી શ્રી અમિત શાહ હવે કૃષિ સહકારી ક્ષેત્રને આગળ લાવવા માટે કટિબદ્ધ થયા છે. પરંતુ વાસ્તવિક આંકડાઓ જોઈએ ત્યારે ખ્યાલ આવે છે કે મોટાભાગના ખેડૂત ઉત્પાદન સંગઠનો કંપની તરીકે નોંધાયેલ છે. સહકારી કે ટ્રસ્ટનું પ્રમાણ બહુ જ ઓછું છે. બીજી વાસ્તવિકતા એ પણ છે કે ૫% થી વધુ ખેડૂત ઉત્પાદન કંપનીઓ નફાકારક બની શકી નથી. આમ હોવાથી ખેડૂતોની આવક બમણી કરવાની નીતિની સમીક્ષા કરવી જરૂરી બને છે. અહીં

આપણે કૃષિમાં અન્ન ઉપરાંત અન્ય પાકો અને દૂધ તથા મત્સ્ય કૃષિને પણ બેતીમાં ગણી લઈએ છીએ.

ભારતીય કૃષિ અને ખેડૂત અનેક વિપરીત સ્થિતિનો સામનો કરી રહ્યા છે. સર્વમ્રથમ તો અહીંથા ૮૫% ખેડૂતો સીમાંત કે નાના ખેડૂતની વ્યાખ્યામાં આવે છે એટલે કે ૨ થી ૫ એકર જમીનના અને તે પણ બિનસિંચિત, જમીનના માલિક છે. આટલું નાનું બેતર નફાકારક બની ન શકે. તેનો અર્થ એ કે માત્ર ૧૫% ખેડૂતો નફો કરવાને શક્યિતમાન છે. આ લેખકે કેનેડામાં ૪ ચોરસ કિલોમીટરના ઘઉંના બેતરો (Prairie) જોયા છે. આટલું મોટું બેતર સ્વાભાવિક રીતે જ નફો કરે. ભારતના શ્રમનું વિભાજન જોઈએ તો કુલ શ્રમિકોના ૪૫.૭૬% લોકો બેતીમાં કામ કરે છે. તેમ છતાં કુલ ઘરેલું આવકમાં બેતીનો હિસ્સો માત્ર ૧૪% છે. આ વાત જ બતાવે છે કે ખેડૂતોની આવક ખરેખર ઓછી છે. આપણે ૧૮૭૦માં હરિયાણી કાંતિ કરીને કૃષિ સુધારા માટે સિંચાઈ, સુધારેલા બિયારણ, રાસાયણિક ખાતર અને દવા આપ્યા. હવે ભારતમાં ૫૦% અને ગુજરાતના ૩૦% ખેડૂતોને સિંચાઈ પ્રામ થાય છે, તેનો અર્થ એ કે ગુજરાતમાં ૭૦% બેતરમાં ઋતુગત અને

ગ્રામસ્વરાજ

પરંપરાગત ખેતી થાય છે.

ભારતમાં અન્નની સમસ્યાને હલ કરવા માટે ૧૯૭૦માં હરિયાળી કાંતિ કહેતાં કૃષિ કાંતિ આવી જેમાં (૧) સિંચાઈ, (૨) સુધરેલા બિયારણ, (૩) રાસાયણિક ખાતર, (૪) દવા (pesticide) અને (૫) યંત્રો (ટ્રેક્ટર વ.) દ્વારા ઉત્પાદન વધારી આપણી અન્ન સમસ્યા હલ કરવામાં આવી. પરંતુ તે સમયે પણ કૃષિમાં વિજ્ઞાનનો પ્રવેશ ઓછા પ્રમાણમાં થયો. જેમ કે પાણી. શેરડી માટે ઉપ ઈચ્ચ પાણી જોઈએ.

પરંતુ ઉકાઈ જળાશયમાંથી ૬૦ ઈચ્ચ પાણી આપવામાં આવે છે. આનાથી ઉતાર ઓછો આવે એટલું જ નહિ, જમીનની પ્રત પણ બગડે. આમ પરંપરાગતમાંથી આપણે કૃષિ વિજ્ઞાન તરફ ભાગ્યે જ વળ્યા છીએ. રાસાયણિક ખાતરની જરૂર માત્ર છોડના મૂળમાં જ છે. પરંતુ આપણે ખાતરને ખેતરમાં છુટું ફેંકી દઈએ છીએ. તેનાથી છોડના મૂળમાં ન ગયેલા ખાતર જમીનની પ્રત બગડે છે. હવે ફરી જયારે આપણી વસ્તી વધી છે. અને સરેરાશ ખેડૂતની આવક મર્યાદિત છે ત્યારે કૃષિમાં જે લોકો છે તે કૃષિને નફાકારક ધધાતરીકે જુઓ અને ધધાની રીતે તેનું આયોજન કરે તે જરૂરી છે. બસ, આ જ ચાવી છે ખેડૂતોની આવક બમણી કરવાની.

૧. સર્વપ્રથમ તો આપણી ખેતીને ટકાઉ ખેતીમાં બદલવાની જરૂર છે, ટકાઉ કૃષિ એ છે જે સમાજની જરૂર પૂરી કરવા ઉપરાંત

પર્યાવરણનું પણ રક્ષણ કરે છે. આજની ખેતી જમીન બગડે છે. પાણીની અધત ઊભી કરે છે અને રાસાયણિક દવાને લીધે અનેક રોગો ઉત્પન્ન કરે છે. આથી ટકાઉ ખેતીની વિધિ અંગે ખેડૂતોને તાલીમ આપવી જરૂરી છે આને આપણે વૈજ્ઞાનિક ખેતી પણ કહી શકીએ. અલબજા, હું અહીં જૈવિક ખેતીની વાત નથી કરતો. પરંતુ વૈજ્ઞાનિક ખેતીની વાત કરી રહ્યો છું, જે વધુ ઉત્પાદન આપે અને પર્યાવરણનું રક્ષણ પણ કરે.

૨. બીજી પરંતુ સહૃદ્દી મહત્વની વાત તે મૂલ્યવર્ધન. કોઈ ખેડૂત કાચા પાકામાંથી નફો મેળવી શકતો નથી. તે માત્ર મૂલ્યવર્ધનમાંથી જ વધુ આવક (અધિશેષ) મેળવી શકે છે. દૂધના વારા બાંધી દૂધ આપનાર પણ પાલકને એક લિટર દૂધના ૫૦ થી ૬૦ રૂપિયા મળે છે. પરંતુ તે દૂધની મીઠાઈ બનાવીને વેચે તો એક કિલોના પાંચસો રૂપિયા મળી શકે. યાદ રહે અમૂલ દૂધ વિતરણમાંથી નથી કમાતું. તે કમાય છે આઈસકીમ, ચીજ, માખણ, પનીર, ચોકલેટ વ. મૂલ્યવર્ધિત પેદાશોમાંથી. આપણો ખેડૂત ઘઉં વેચે તો તેને એક કિલોના ૧૫ રૂપિયા મળે પરંતુ તે જ ઘઉનો લોટ બનાવીને પેક કરીને વેચે તો એક કિલોના ૫૦ થી ૬૦ રૂપિયા મળે. બટાકા ઉગાડતા ખેડૂત એક કિલો બટાકાના દસ રૂપિયા મેળવે. પરંતુ તે જ બટાકાની કાતરી (wafer) બનાવીને વેચે તો એક કિલોના ૧૬૦ રૂપિયા મળે. તેવી

૩૪

ગ્રામસ્વરાજ

જ રીતે ટામેટાં ઉગાડતા ખેડૂતને એક કિલો ટામેટાં માટે દસ રૂપિયા મળે. પરંતુ તેનો સોસ કે કેચપ બનાવીને વેચે તો એક કિલોના ૩૦૦ રૂપિયા મળે. આ બધી મૂલ્યવર્ધનની પ્રક્રિયા કોઈ રોકેટ વિજ્ઞાન નથી કે જે સામાન્ય ખેડૂત ન કરી શકે. આ બધું મૂલ્યવર્ધન ગૃહઉદ્યોગ તરીકે કરી શકાય. હા, તેને માટે ભસાલા, ટેકનિક, સાધનો, નાણાં, બજાર વ. ટેકા વ્યવસ્થા (support system)ની જરૂર પડે.

કામ સોંઘું હતું પરંતુ તેઓ નિષ્ફળ ગયા હતા.) તેવી જ રીતે ખાંડ સહકારી મંડળી, કપાસ મંડળી તથા કુંગળી ફેડરેશન વ. કૃષિ સંગઠનો ખેડૂતોની પેદાશોને પ્રક્રિયા કરીને બજારમાં મૂકવા માટે મદદ રૂપ થાય છે. (આ ચારેય સફેદ વસ્તુ છે. એક વખત મેં સનત મહેતાને રમૂજમાં કદ્યું હતું કે માત્ર સફેદ વસ્તુની મંડળી જ સફળ જાય. ગુજરાતમાં દૂધ, કપાસ, ખાંડ અને કુંગળી મંડળીઓ સફળ ગઈ. કારણ કે

આપણો ખેડૂત ઘઉં વેચે તો તેને એક કિલોના ૧૫ રૂપિયા મળે પરંતુ તે જ ઘઉનો લોટ બનાવીને પેક કરીને વેચે તો એક કિલોના ૫૦ થી ૬૦ રૂપિયા મળે. બટાકા ઉગાડતા ખેડૂત એક કિલો બટાકાના દસ રૂપિયા મેળવે. પરંતુ તે જ બટાકાની કાતરી (wafer) બનાવીને વેચે તો એક કિલોના ૧૬૦ રૂપિયા મળે. તેવી જ રીતે ટામેટાં ઉગાડતા ખેડૂતને એક કિલો ટામેટાં માટે દસ રૂપિયા મળે. પરંતુ તેનો સોસ કે કેચપ બનાવીને વેચે તો એક કિલોના ૩૦૦ રૂપિયા મળે. આ બધી મૂલ્યવર્ધનની પ્રક્રિયા કોઈ રોકેટ વિજ્ઞાન નથી કે જે સામાન્ય ખેડૂત ન કરી શકે. આ બધું મૂલ્યવર્ધન ગૃહઉદ્યોગ તરીકે કરી શકાય.

તે પૂરી પાડવાનું કામ તેના સંગઠનો કરી શકે. અમૂલ આ કામ જ કરે છે. લગભગ એવી કોઈ કૃષિ પેદાશ નથી જેનું મૂલ્યવર્ધન ખેડૂત પોતે કે કૃષિ સંગઠન ન કરી શકે.

૩. આ મૂલ્યવર્ધિત પેદાશો ઉત્પન્ન કરી વેચવાનું કામ કરવા માટે ખેડૂતોને સંગઠનની જરૂર પડે. યાદ રહે આ કામ ૧૯૪૮માં ત્રિભોવનદાસ પટેલે કર્યું હતું. (કુરિયનને સરકારે સૌરાષ્ટ્રમાં તેલની સહકારી બનાવવાનું

તે સફેદ વસ્તુઓ હતી. તેલમાં કુરિયન નિષ્ફળ ગયા કારણ કે તેલ તપખીરિયું અથવા કાળું હોય છે.) આથી સરકારે નાબાઈની મદદથી સાચી જ રીતે ‘ખેડૂત ઉત્પાદક સંગઠનો’ બનાવવાનું નક્કી કર્યું છે. આ સંગઠનોનું સ્વરૂપ સહકારી, કંપની, બિનનફાકારક કંપની, ટ્રસ્ટ કે અન્ય કોઈ પણ પ્રકારનું ખેડૂતોની ભાગીદારીવાળું સંગઠન હોવું જોઈએ. શરત એ છે કે એ સંગઠન ત્રિભોવનદાસ જેવા ખેડૂતના

૳ ૳ ૳ ૳ ૳ ૳ ૳ • ગ્રામસ્વરાજ • ૳ ૳ ૳ ૳ ૳ ૳ ૳

પ્રતિનિધિએ બનાવેલું હોવું જોઈએ. કેવા બની શકશે. તેનું મનોવિશ્વ બદલવાનું છે. પ્રકારનું સંગઠન બનાવવું તે પણ જે તે વિસ્તારના તેના આધુનિક આર્થિક સંસ્થાનો પરિચયમાં બેડૂતો પર છોડવું જોઈએ.

૪. બેડૂતોના વલણો બદલવાની તાલીમ સહુલિયત કરી આપવાથી જ બેડૂત નવી એ સહૃથી મોટું પરિબળ છે. બેડૂત અત્યારે પરિસ્થિતિમાં સકળ જશે. આ બધું સરકાર માત્ર અનાજ કે અન્ય ઉત્પાદન વેચીને છૂટી કરી આપશે અને હું માત્ર મિટિંગમાં જઈશ જવા માંગે છે. તેને બદલે તે મૂલ્યવર્ધન વિશે તેવું વલણ નહિ ચાલે. તેને આ કામ પોતાનું વિચારતો થાય, તે માટે તેને તાલીમ આપવી લાગવું જોઈએ. તેના વલણો વધુ વૈજ્ઞાનિક

જો બેડૂતોના વલણો બદલાશે તો જ તેઓ બેડૂત મટીને ‘કૃષિ ઉદ્યોગ સાહસિક’ બની શકશે. તેનું મનોવિશ્વ બદલવાનું છે. તેના આધુનિક આર્થિક સંસ્થાનો પરિચયમાં મૂકી લોન, યંત્રો, પેકિંગ, બજાર, હિસાબ વ.ની સહુલિયત કરી આપવાથી જ બેડૂત નવી પરિસ્થિતિમાં સકળ જશે. આ બધું સરકાર કરી આપશે અને હું માત્ર મિટિંગમાં જઈશ તેવું વલણ નહિ ચાલે. તેને આ કામ પોતાનું લાગવું જોઈએ. તેના વલણો વધુ વૈજ્ઞાનિક બનવા જોઈએ. તેને આધુનિક વેપારના કાયદાનું જ્ઞાન અને આધુનિક હિસાબી જ્ઞાન પણ આપવું જોઈએ. તેને આધુનિક વેપારના કાયદાનું જ્ઞાન અને આધુનિક હિસાબી જ્ઞાન પણ આપવું પડશે. આ લેખકે નર્મદા કૃષિ મંડળીઓ બનાવી દરેક દસ ગામ દીઠ પચાસેક યુવાન બેડૂતોને છે તેના આધારે કહી શકું કે બેડૂતના વલણો એકત્ર કરીને ચોરે બેસી તેમની સાથે મુક્તમને બદલવાનું કામ સહૃથી અઘરં છે, અને બેડૂતના ચર્ચા કરવાથી અને તેમને ઉદ્ભવતી વલણો નહીં બદલાય ત્યાં સુધી તેની આવક સમસ્યાઓના સમાધાન થકી જ તેમના વલણ બમજાણી થવાની શક્યતા ધૂંધળી છે.

પડે. આ તાલીમ ભાષણ દ્વારા નહિ, પરંતુ બેડૂતોને મનમાં ઉદ્ભવતા પ્રશ્નોની ચર્ચાસ્વરૂપે એટલે કે સંવાદની પદ્ધતિથી યોજવી જોઈએ. દરેક દસ ગામ દીઠ પચાસેક યુવાન બેડૂતોને એકત્ર કરીને ચોરે બેસી તેમની સાથે મુક્તમને ચર્ચા કરવાથી અને તેમને ઉદ્ભવતી સમસ્યાઓના સમાધાન થકી જ તેમના વલણ બદલી શકાય. જો બેડૂતોના વલણો બદલાશે તો જ તેઓ બેડૂત મટીને ‘કૃષિ ઉદ્યોગ સાહસિક’

બનવા જોઈએ. તેને આધુનિક વેપારના કાયદાનું જ્ઞાન અને આધુનિક હિસાબી જ્ઞાન પણ આપવું પડશે. આ લેખકે નર્મદા કૃષિ મંડળીઓ બનાવી છે તેના આધારે કહી શકું કે બેડૂતના વલણો બદલવાનું કામ સહૃથી અઘરં છે, અને બેડૂતના બદલવાનું કામ સહૃથી અઘરં છે, અને બેડૂતના વલણો નહીં બદલાય ત્યાં સુધી તેની આવક બમજાણી થવાની શક્યતા ધૂંધળી છે.

ડૉ. વિદ્યુત જોખી

drvidyutjoshi.blogspot.com

આર્થિક વૃદ્ધિ

આર્થિક વિકાસ તરફ ભારતની આગેકૂચ

વિકાસશીલ દેશોની યાદીમાં ભારત હંમેશા આર્થિક વૃદ્ધિની દ્રષ્ટિએ અગ્રેસર રહ્યું છે. પહેલા જીવીપી અને હવે ફોરેક્સ રિઝર્વ મામલે ભારત વિશ્વના અનેક દેશોને પણાડીને આગળ આવી ગયું છે. તાજેતરમાં એપ્રિલ ૨૦૨૪ની શરૂઆતમાં ભારતનો વિદેશી મુદ્રા ભંડાર (ફોરેક્સ રિઝર્વ) દ્વારા બિલિયન ડોલરની વિકમ્પી સપાઠી પર પહોંચ્યો ચૂક્યો છે અને આ સાથે જ ભારતે એક નવો વિકમ્પ નોંધાવ્યો છે. આ સિદ્ધિ નિઃશંકપણે રાષ્ટ્રની નાણાકીય સ્થિતિ સ્થાપકતાને પ્રોત્સાહન આપે છે. જો કે, એક સંતુલિત અભિગમ હજુ પણ જરૂરી છે કે જે સકારાત્મક અસરો અને સતત ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાના ક્ષેત્રોને સ્વીકારે.

આ સ્થિતિ અને રેકોર્ડ સમજવા માટે પહેલા આપણે ફોરેક્સ રિઝવર્નું મહત્વ સમજીએ. ફોરેક્સ રિઝવર્, ભારતીય રિઝવર બેંક દ્વારા સંચાલિત થાય છે. ફોરેક્સ રિઝવર એ એક મહત્વપૂર્ણ રાષ્ટ્રીય સંપત્તિનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે કે જેમાં મુખ્યત્વે વિદેશી ચલાણ, સોનું અને આઈએમએફ દ્વારા જારી કરાયેલ સ્પેશિયલ ડ્રોઇંગ રાઈટ્સનો સમાવેશ થાય છે, આ અનામતો ઘણાબધા નિષાયિક કાર્યો કરે છે.

ફોરેક્સ રિઝર્વ કોર્ટ પ્રકારના આર્થિક સંકટના સમયે બફર તરીકે કામ કરે છે અને વैશ્વિક આર્થિક અસ્થિરતાના સમયગાળા દરમિયાન પણ

ભારતની આવશ્યક આયાતને વિરાશ કરવાની ક્ષમતા સુનિશ્ચિત કરે છે. આ આયાત કવર ખાસ કરીને ઉજ્જ્વલ સુરક્ષા માટે મહત્વપૂર્ણ છે, કારણ કે ભારત તેની તેલની જરૂરિયાતો માટે આયાત પર ધણો આધાર રાખે છે. મજબૂત ફોરેક્સ રિઝર્વ રાષ્ટ્રની નાણાકીય સ્થિરતાના દ્રશ્યમાન સૂચક તરીકે કામ કરે છે કે જે સંભવિતપણે વધેલા કે, વિદેશી રોકાણને આકર્ષ છે કે જે આર્થિક વૃદ્ધિને વધુ વેગ આપે છે.

ભારતના ફોરેક્સ રિજર્વમાં વધારો થવા
પાછળ કેટલાક મુખ્ય પરિબળોએ ફાળો આપ્યો
હે. વિદેશી પ્રત્યક્ષ રોકાણનો મજબૂત પ્રવાહ
ભારતીય અર્થતંત્રમાં વધતો વિશ્વાસ દર્શાવે હે.
સ્થિર અને વધતી જતી જીવી, મુખ્ય ક્ષેત્રોમાં
ચાલુ સુધારા સાથે ભારતને વિદેશી મૂડી માટે
વધુ આકર્ષક સ્થળ બનાવ્યું હે. વિદેશી સંસ્થાકીય
રોકાણકારોએ પણ ભારતીય શેરબજારમાં
સક્રિયપણે ભાગ લઈને નોંધપાત્ર ભૂમિકા ભજવી
હે. વિદેશમાં સ્થાયી થયેલા ભારતીય હાયસ્પોરાની
અતૂટ પ્રતિબદ્ધતા એ અન્ય ફાળો આપનાર
પરિબળ હે, રેકોર્ડ-બ્રેકિંગ રેમિટન્સ ઈન્ફલો બાધ્ય
વિશાળનો મહત્વપર્યાય ખોત પરો પાડે હે.

સોનાના ભાવમાં વૈશ્વિક વધારો થયો તેનાથી ભારતના સોનાના ભંડારના મૂલ્યમાં પણ વધારો થયો છે. જો કે, એ યાદ રાખવું અગત્યનું છે

ग्रामस्वराज

કે સોનું એ ઉત્પાદક સંપત્તિ નથી અને તે વળતર જનરેટ કરતું નથી. છેલ્લે, રૂપિયાના અવમૂલ્યનને નિયંત્રિત કરવા માટે ફોરેક્સ કે માર્કેટમાં આરબીઆઈના માપેલા પે હસ્તક્ષેપોએ પણ અનામત - સંચયમાં ભૂમિકા ભજવી હશે. ફોરેક્સ માર્કેટને અસરકારક રીતે સંચાલિત કરવાની આરબીઆઈની ક્ષમતા વિનિમય દરની સ્થિરતા જાળવવા અને રૂપિયાના મૂલ્યને સુરક્ષિત રાખવા માટે સર્વોપરી છે. રેકોર્ડબ્રેક હાઈ ફોરેક્સ રિઝર્વ ભારત માટે ધ્યાન હકારાન્ભક પરિણામો રજૂ કરે છે. નોંધપાત્ર ફોરેક્સ રિઝર્વ બાબ્ય આર્થિક સંકટ અને ચલણની વધવટ સામે ઢાલ તરીકે કામ કરે છે. વર્તમાન વૈશ્વિક આર્થિક વાતાવરણમાં આ નોંધપાત્ર છે કે જે વધતા વ્યાજ દરો અને ભૌગોલિક રાજકીય તણાવમાં વધારો કરે છે. મજબૂત ફોરેક્સ રિઝર્વ સંકટના સમયે સંભવિત મૂડી અને ચલણના તે અવમૂલ્યન સામે બફર પ્રદાન કરે છે. મજબૂત અનામત ચાલુ ખાતાની ખાધના સમયગાળા દરમિયાન પણ નિષાયિક આયાતોને ધિરાણ ચાલુ રાખવાની ભારતની ક્ષમતાને સુનિશ્ચિત કરે છે.

આ આયાત કવર આર્થિક પ્રવૃત્તિને જાળવવા અને આવશ્યક ક્ષેત્રોમાં અવરોધોને રોકવા માટે જરૂરી છે. છેવટે, હાઈ ફોરેક્સ રિજર્વ ભારતીય અર્થતંત્રમાં રોકાણકારોનો વિશ્વાસ વધારી શકે છે કે જે સંભવિતપણે વહતા વિદેશી રોકાણને આકર્ષી શકે છે. આનાથી ભારતીય વ્યવસાયો માટે મૂડીનો ઓછો ખર્ચ થઈ શકે છે કે જે આર્થિક વૃદ્ધિ અને રોજગાર સર્જનને વધુ વેગ આપે છે.

જ્યારે હાલની સ્થિતિ હકારાત્મક છે તેમ છતાંય અમુક પાસાઓમાં સતત તકેદારી રાખવાની

જરૂર છે. ખાસ કરીને આઈએમએફ તરફથી પ્રવાહનું વર્તમાન સ્તર લાંબા ગાળે ટકાઉ ન હોઈ શકે. વૈશ્વિક આર્થિક ગતિવિધિઓ અથવા રોકાણકારોના સેન્ટ્રિયન્ટમાં બદલાવ આ પ્રવાહને ઉલટાવી શકે છે. ભારતીય અર્થતંત્રને અસ્થિર વિદેશી પ્રવાહ પર ઓછા નિર્ભર બનવાની અને મજબૂત સ્થાનિક બચત આધાર બનાવવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે. નાણાકીય સમાવેશની પહેલ દ્વારા અને આકર્ષક રોકાણ સાધનો ઓફર કરીને ઘરની બચતને પ્રોત્સાહિત કરીને આ ધ્યેય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

બીજુ ચિંતા એ અનામતની ચલણના
પ્રકારની છે. ભારતના ફોરેક્સ રિઝર્વનો નોંધપાત્ર
હિસ્સો હાલમાં યુએસ ડોલર જેવી અસ્થિર વિદેશી
કરન્સીમાં રાખવામાં આવે છે. આનાથી ભારતને
વિનિમય દરની વધધટ અને સંભવિત નુકસાનનો
સામનો કરવો પડી શકે છે. આરબીઆઈએ આ
જોખમોને ઘટાડવા માટે અનામતની ચલણ
રચનામાં વિવિધતા લાવવાની શરૂઆત કરી
દીધી છે.

ઉત્પાદક વિદેશી મૂડી, પ્રવાહથી વિપરીત,
તેની સાથે મૂલ્યવાન ટેકનિક અને કુશળતા લાવે
છે કે જે લાંબા ગાળાની આર્થિક વૃદ્ધિને પ્રોત્સાહન
આપે છે. તેવી જ રીતે, નિકાસ વૈવિધ્યકરણ અને
સ્પર્ધાત્મકતા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાથી આયાત
પરની નિર્ભરતા ઘટાડવામાં અને ચાલુ ખાતાની
ખાધ ઘટાડવામાં અને આયાત-નિકાસના સંતુલન
સુધારવામાં મદદ મળી શકે છે.

સ્ટાર્ટ-અપ

દેશનું સ્ટાર્ટ-અપ કલ્યાર નજીકના ભવિષ્યમાં જાહેર બનાવશે

પારંપારિક રીતે જોઈએ તો બિજનેસ ઉપર શ્રીમંતોનું પ્રભુત્વ જોવા મળે છે. મોટાભાગના બિજનેસમાં પ્રોડક્ટ બનાવવા, કર્મચારીઓની મોટી ટીમ બનાવવા, સેવા અથવા સ્ટાર્ટ-અપને યુનિકોર્ન કંપનીમાં તબદીલ કરી શકે છે જ્યારે બિજનેસ ફેમિલીનો પુત્ર કે પુત્રી તેમના બિજનેસમાં ફક્ત થોડી પ્રગતિ જ કરી શકે છે.

મેન્યુફેક્ચરિંગ યુનિટ ઉભું કરવા અને બ્રાન્ડ ઉભી કરવા પુષ્ટ નાણાંની જરૂર પડે છે અને તેથી જ પહેલાંના સમયમાં મારવાડી, પારસી અને વણિક જેવા સમુદ્દર્યના વેપાર-ધ્યાનનું બેકગ્રાઉન્ડ ધરાવતા શ્રીમંત પરિવારો દ્વારા મોટાભાગના બિજનેસ ઉભા કરવામાં આવ્યા હતા.

દેશના પ્રખ્યાત બિજનેસ ફેમિલીના બીજ પેઢીનાં સંતાનો એશો-આરામ અને સુખ-સાહબીમાં ઉછરેલાં હોવાથી તેઓમાં સફળતાની ભૂખ હોતી નથી. તેઓની પાસે કદાચ સ્વમ અને આઈડિયા હોઈ શકે છે, પરંતુ પ્રથમવાર સ્ટાર્ટ-અપ શરૂ કરનારા સાહસિક જેમ પોતાની કંપનીને દરરોજ પોતાનું સઘળું

જો કે સ્ટાર્ટ-અપના કિસ્સામાં આ મોટેલ
તદ્દન બદલાઈ ગયું છે. જ્યારે પણ કોઈ
સાહસિક પોતાનું સ્ટાર્ટ-અપ શરૂ કરે છે ત્યારે
તેની પોતાની મૂડીનું કોઈ મૂલ્ય હોતું નથી
અને અનેકવાર એમ જોવા મળ્યું છે કે જ્યારે
તેઓ પોતાનું સ્ટાર્ટ-અપ લોન્ચ કરે છે ત્યારે
તેમનું બિઝનેસ કલ્યાર એક પ્રકારની જવાબદારી
બની શકે છે. તેથી જ આપણાને અનેકવાર
જોવા મળ્યું છે કે પ્રથમવારનો સાહસિક પોતાના

સ્ટાર્ટ-અપને યુનિકોર્ન કંપનીમાં તબદીલ કરી શકે છે જ્યારે બિઝનેસ ફેમિલીનો પુત્ર કે પુત્રી તેમના બિઝનેસમાં ફક્ત થોડી પ્રગતિ જ કરી શકે છે.

દેશના પ્રભ્યાત બિઝનેસ ફેમિલીના બીજું
પેઢીનાં સંતાનો એશો-આરામ અને સુખ-
સાહ્યબીમાં ઉછરેલાં હોવાથી તેઓમાં
સફળતાની ભૂખ હોતી નથી. તેઓની પાસે
કદાચ સ્વરૂપ અને આઈડિયા હોઈ શકે છે, પરંતુ
પ્રથમવાર સ્ટાર્ટ-અપ શરૂ કરનારા સાહસિક
જેમ પોતાની કંપનીને દરરોજ પોતાનું સઘણું
આપી દેવાની મરણિયા પ્રકારની ઊર્જા ધરાવે
છે એવી ઊર્જા તેઓમાં જોવા મળતી નથી.
જ્યારે બીજું બાજુ સ્ટાર્ટ-અપ શરૂ કરનાર
સાહસિક વિવિધ પ્રકારના જુગાડ કરવામાં
નિષ્ણાત બની જતા હોય છે અને પ્રત્યેક
પડકારનો ઉકેલ શોધવા રસ્તો શોધી કાઢે છે
અને કોઈપણ જાતના અનુભવ કે સપોર્ટ વિના
વૃદ્ધિ અને વિકાસ કરે છે. તદઉપરાંત પારંપારિક
બિઝનેસ સામાન્ય રીતે કંપનીના સ્થાપકની
વ્યક્તિગત મૂડી ઉપર અથવા તો લોન ઉપર
ચાલતા હોય છે અને તેઓ પોતાનો ચાલુ

પાર્થ શાહ

૪૩

ગ્રામસ્વરાજ

બિઝનેસ બંધ થઈ જવાની બીકે અથવા માર્કેટમાં પોતાની પ્રતિષ્ઠાને જાંખપ લાગે એવા ડરથી કોઈપણ પ્રકારનું જોખમ લેવાનું ટાળતા હોય છે. સ્ટાર્ટ-અપ શરૂ કરનારને ગુમાવવાનું કશું હોતું નથી, અને તેઓનું સ્વમ જડપી પ્રગતિ કરવાથી અને જોખમ ઉઠાવવાથી જ સાકાર થઈ શકે તેમ હોય છે. દસ્તાવેજ તરીકે કોઈ એક એરકાફ્ટ પ્રતિ કલાક ૨૦૦ કિ.મીની જડપના બદલે ૨૦ કિ.મીની જડપે દોડે તો ૧૦૦ ગણો સાહસિકોને મોટો જુગાર ખેલવા પ્રોત્સાહન પૂરું પાડે છે અને જડપથી સફળ થવા વધુ અને વધુ નાણાં ખર્ચ કરવા ઉતેજના પૂરી પાડે છે. લોનથી તદ્દન વિપરીત રોકાણકારો દ્વારા કરવામાં આવેલું રોકાણ સ્ટાર્ટ-અપના સ્થાપક ઉપર કોઈ વ્યક્તિગત દબાણ ઊભું કરતું નથી અને તેથી જ તેઓ પોતાના બિઝનેસની વૃદ્ધિ અને વિકાસ માટે પૂરી તાકાત લગાવી દે છે. આ એન્જલ ઈન્વેસ્ટમેન્ટમાં અનેક પ્રકારની

પારંપારિક બિઝનેસ સામાન્ય રીતે કંપનીના સ્થાપકની વ્યક્તિગત મૂડી ઉપર અથવા તો લોન ઉપર ચાલતા હોય છે અને તેઓ પોતાનો ચાલુ બિઝનેસ બંધ થઈ જવાની બીકે અથવા માર્કેટમાં પોતાની પ્રતિષ્ઠાને જાંખપ લાગે એવા ડરથી કોઈપણ પ્રકારનું જોખમ લેવાનું ટાળતા હોય છે. સ્ટાર્ટ-અપ શરૂ કરનારને ગુમાવવાનું કશું હોતું નથી, અને તેઓનું સ્વખ જડપી પ્રગતિ કરવાથી અને જોખમ ઉઠાવવાથી જ સાકાર થઈ શકે તેમ હોય છે.

લાંબો રનવે હોય તો પણ તે એરકાફ્ટ ટેક-ઓફ કરી શકે નહીં. સમાન રીતે બિઝનેસના પ્લેનને પણ ટેક-ઓફ કરવા ઓછામાં ઓછા વેગની જરૂર પડે છે. સંદર્ભસીબે એવા ઘણા શ્રીમંત લોકો છે જેઓ લોટરી ઉપર જુગાર ખેલતા હોય તે રીતે નવા સ્ટાર્ટ-અપ ઉપર એક પ્રકારનો જુગાર ખેલે છે. ઘણા સફળ ઉદ્યોગપતિઓ નવા સાહસિકોને મદદ કરવા પણ ઈચ્છતા હોય છે અને જો સ્ટાર્ટ-અપ નફો કરતું થાય તો પોતાનો નફો પણ કમાઈ લે છે. આ ‘એન્જલ ઈન્વેસ્ટ’ (દેવદૂત જેવા રોકાણકારો) સ્ટાર્ટ-અપ શરૂ કરનારા હકારાતમક આડઅસર રહેલી હોય છે. સૌથી પહેલાં તો સ્ટાર્ટ-અપના સ્થાપકને બદલે અન્ય કોઈ રોકાણકાર તેના નાણાંનો જુગાર ખેલે છે તે જોઈને સ્થાપક અને તેના આઈડિયા પ્રત્યેનો વિશ્વાસ અનેકગણો વધી જાય છે. જ્યારે સ્ટાર્ટ-અપના સ્થાપકને કોઈ કન્સલ્ટન્ટની સલાહ લેવાનું આર્થિક રીતે પરવડે તેમ ન હોય ત્યારે તેનો રોકાણકાર તેના અનુભવના આધારે અત્યંત મૂલ્યવાન માર્ગદર્શન પૂરું પાડે છે. તેઓ એવા શુભેચ્છાઓ હોય છે જેઓ સ્ટાર્ટ-અપના બિઝનેસને ગ્રાહકો સાથે અને ભવિષ્યના રોકાણકારો સાથે જોડવામાં પોતાના અંગત

૪૩

ગ્રામસ્વરાજ

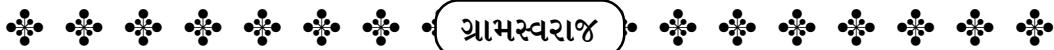
નેટવર્કનો ઉપયોગ કરે છે. તેઓ સાહસિકોને જો તેઓ થોડું વેચાણ કરે તો તેઓ માટે તે આકમક અને મહત્વકાંક્ષી બની રહેવા આગળ ધક્કો મારતા હોય છે અને બિજનેસની ખરી ગ્રોથ સ્ટોરીમાં આ રોકાણકારો સાચા ભાગીદાર બની રહે છે.

શું એનો અર્થ એવો કરી શકાય કે સ્ટાર્ટ-અપ શરૂ કરવામાં કોઈ વ્યક્તિગત રોકાણની જરૂર નથી પડતી? ના, પરંતુ એક પ્રકારનો તણખો પેદા કરવા અથવા તો પુરાવો ઊભો કરવા સ્ટાર્ટ-અપમાં નાના પાયે રોકાણની જરૂર પડે છે.

આપણા દેશના સ્ટાર્ટ-અપ ખૂબ જ જરૂરથી

શું એનો અર્થ એવો કરી શકાય કે સ્ટાર્ટ-અપ શરૂ કરવામાં કોઈ વ્યક્તિગત રોકાણની જરૂર નથી પડતી? ના, પરંતુ એક પ્રકારનો તણખો પેદા કરવા અથવા તો પુરાવો ઊભો કરવા સ્ટાર્ટ-અપમાં નાના પાયે રોકાણની જરૂર પડે છે.

પડે છે. બુદ્ધિશાળી રોકાણકારો ફક્ત માર્કેટ લીડરમાં તબદીલ થઈ રહ્યા છે. એન્જલ આઈડિયાના આધારે જ રોકાણ નથી કરતા, ઇન્વેસ્ટર અને ઈક્યુબેટરના સપોર્ટના કારણે પરંતુ તે આઈડિયાને સફળતા સુધી સ્થાપકની મૂડી કે બિજનેસ ગ્રાઉન્ડ જેવા પહોંચાડવામાં સ્થાપકમાં કેટલી ક્ષમતા રહેલી પરિબળોને બાકાત રાખીને સૌ માટે એક સરખી છે અને તે કેટલો પ્રતિબદ્ધ છે તે બાબતને સમાન તકોના અવસર ઊભા થઈ રહ્યા છે. વધુ મહત્વ આપતા હોય છે. રોકાણકારોને આ જે પરિવર્તન આવ્યું છે તેમાં બિજનેસ ફેમિલી કંપની ચલાવવામાં કોઈ રસ હોતો નથી, પરંતુ પોતાના જૂના મોદેલને ભૂલીને ભાગ લઈ શકે તેઓ ચકાસવા માગે છે કે સ્થાપકે જેનું સ્વરૂપ છે અને બીજી પેઢી દ્વારા તેઓની ક્ષમતાના જોયું છે તેને સાકાર કરવા તેનામાં ક્ષમતા છે આધારે ઊભા કરાયેલા નવા સ્ટાર્ટ-અપને કે નહીં અને તેથી જે સ્થાપકે પોતાની પ્રોડક્ટ બનાવી લીધી હોય છે તેઓને સહેલાઈથી ભાગ આગળ વધારે તે માટે પ્રોત્સાહન આપી શકે ભનાવાની શક્યતા રહેલી હોય છે. પોતાની છે. આ એ જ સ્ટાર્ટ-અપ કલ્યાર છે, જેણે પ્રોડક્ટ માટે ગ્રાહકોમાં ભારે માંગ રહેલી છે અમેરિકાને ઇનોવેશન (નાવિન્ય) ની બાબતમાં એવું પુરવાર કરવા અથવા વધુ ઓર્ડર મેળવવા ગ્લોબલ લીડર બનાવી દીધું છે અને સમાન રીતે આપણા દેશ માટે પણ તે ચાવીરૂપ ભૂમિકા ભજવશે.

ਮੋਜਮੇਟ

ઇનોવેટીવ આઈડિયાને કેવી રીતે ઉત્પણ કરીને કિયાન્વિત કરવો ?

મેનેજમેન્ટના એક સેમિનારમાં એક યુવાને
પૂછ્યું, ‘કિયેટિવિટી અને ઈનોવેશનમાં શું ફેર
?’ પ્રશ્ન અગત્યનો હતો અને આજના યુગનો
હતો. એઆઈથી માંડીને નાના ઓફિસોની
મીટિંગોમાં બહુ છૂટથી ‘ઈનોવેશન’ શબ્દ
ચલણી બન્યો છે. આજના સ્પર્ધાના યુગમાં
ટકી રહેવાની આ જ તો ચાવી છે. અંગેજમાં
નવા યુગની કહેવત પણ આવી છે, Innovate
or perish.. નવું કરો અથવા નાશ પામો.
આજથી પચાસ વર્ષ પહેલાં આવી કટોકટી
નહોતી. બધા રૂટિનરાગમાં જીવતા અને ખાઈ-
પી-ને-રાજ કરીને ગુજરી જતા. આજે એવું
નથી, આજે સ્પર્ધા છે અને ટકી જવાનો પણ
સંઘર્ષ છે. જગત એ પુષ્પોની પથારી નથી
કે નથી અંબાઈની સવારી.. અહીં તો સવાર
પડે એટલે પડકાર ઉઠે. તમે કામગાર હો તો
આળસુઓનું આખું સૈન્ય તમારી તરફ ધસી
આવે. નવું કરવાનું સાહસ કરો તો જે લોકોને
એમના ‘કમ્ફર્ટ-ઓન’માંથી બહાર આવવું પડે
એ લોકોની નારાજગી અનેક રીતે અભિવ્યક્ત
થાય. આખી ખટપટની જમાત આવી
માનસિકતામાંથી જન્મી છે.

પહેલાં આ બે શર્જાઓ વચ્ચેનો તરફાવત સમજ લઈએ. કિયેટિવિટી એટલે નવું વિચારવું, નવી રીતે વિચારવું.. જ્યારે ઈનોવેશન એટલે નવી રીતે કાર્ય કરવું., Innovation is applied creativity. ઈનોવેશન કર્મ છે, કિયેટિવિટી વિચાર છે, આઇડિયા છે. જે લોકો કિયેટિવ નથી એમના માટે કોઈ ક્ષેત્રમાં લાંબા સમય સુધી ટકાવું મુશ્કેલ છે. એક ખેડૂત પણ કિયેટિવ હોઈ શકે, એક કુંભાર કે મોચી પણ પોતાની કિયેટિવિટીની કમાલ દેખાડી શકે.

કવિઓ, લેખકો અને કળાકારોની કિયેટિવિટી અલગ છે, મજાની છે. એમની આધ્યાત્મિકતામાં તો ક્યારેક એ પ્રહ્રાંડના એક ભવ્ય સંગીત સમારોહમાં ભાગ લઈ રહ્યા હોય એવી તેજસ્વિતા પ્રવેશતી હોય છે. એ વિચારની, અભિવ્યક્તિની, ભાષાની ભવ્યતાની, કલ્પનાના કમાલની અને સર્ગશક્તિની સ્થિતિસ્થાપકતા વાચકના મન અને ભીતરના ઓરડાઓને તરબતર કરે છે પણ બેદૂતની કે મોચીની કે વિજાનીની કિયેટિવિટી એના ઉપયોગીપણાને અને જગતના જીવનવ્યવહારોમાં કશોક ફેરફાર આણે છે, કશીક તાજી પ્રગટાવે છે.

ભાગ્યેશ જહા

૪૩

ગ્રામસ્વરાજ

આજકાલ જે પ્રકારે ટેકનોલોજી આવી રહી છે એ તમામ પ્રક્રિયાઓ કહેતાં મ્રોસીજસને સાવ સરળ કરી નાખવામાં માને છે. આનો એક શોર્ટ-કટ છે, મનુષ્યની ઉપસ્થિતિ સિવાય કામ કરાવવું. એટલે ઓટોમેટેડ કામની સંસ્કૃતિ ઊભી કરવી. આ વિચારનો તંતુ પકડીને અથવા વૈકલ્પિક ઉપાયો પર વિચાર કરીને વ્યવસ્થાઓ ઊભી કરો તો ‘ઈનોવેશન’ કરી શકો. આપણે આજે ઈનોવેટિવ ‘મેનેજર’ અથવા ઈનોવેટિવ આઈડિયાને કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવો અને કિયાન્વિત કરવો એની બલ્યુ-પ્રિન્ટ એટલે કે એક માર્ગદર્શક સીમાચિક્ષો કે સંકેતોની વાત કરી રહ્યા છીએ... પહેલી આવશ્યકતા છે, ઈનોવેશન કરવાની ઈચ્છા જાગવી જોઈએ. આજકાલ સગવડો એટલી બધી છે કે ઘણીવાર આપણે આળસી જઈએ છીએ. જેને મનોવૈજ્ઞાનિકો ‘કફ્ફટ ઝોન’ કહે છે એ કફ્ફટ-ઝોનની બહાર આવવું નથી. કોઈપણ ઈનોવેશન માટે બે પ્રકારની માનસિક આવશ્યકતાઓ અથવા તો પૂર્વ શરતો છે. એક છે, ફળદ્વારા મગજ અને બીજી છે, રૂટિન પ્રત્યે, ચીલાચાલું પદ્ધતિઓ સામે બળબળતી બેચેની... ગુગલ કે એપલમાં આવા ‘દુનિયાદો બદલ ડાલો’ના સ્વમાઓ લઈને આવેલા યુવાનોને બહુ મહત્વ આપે છે. કારણ તમે વિચારી શકતા હો, તમને આ બધું સરી ગયેલું રૂટિન ના ગમતું હોય તો પણ તમારી પાસે ઉર્જ હોવી જોઈએ. પરિવર્તનનો પવન તમારી પાંસળીઓમાં ફરફરતો હોવો જોઈએ. જવેરચંદ મેઘાણીની જે પંક્તિઓ છે, ‘ઘટમાં ઘોડા

થનગને/યૌવન વિંઝે પાંખ, /આણદીઠેલી ભોખ પર યૌવન માંડે આંખ...’ આમાં જેટલી ઉર્જાનો ધબકાર છે એટલી જ ફાટફાટ થતી સાહસવૃત્તિ છે. આમ ‘ઈનોવેટિવ’ થવું સહેલું નથી, એક પ્રકારની સાધના છે, એકાગ્રતા અને અભ્યાસની આ અંડ આરાધના છે. તો પહેલાં તો તમારે કે તમારું મગજ કેળવવું પડશે.

આ માટે મારી પાસે ત્રણ મંત્રો છે, જાગો, જુઓ અને જુદું કરો. પહેલાં તો જાગો એટલે કે પરિસ્થિતિ સમજો. તમારી આસપાસની દુનિયાને ઓળખી લો, ઓર્ગેનાઇઝેશનમાં હો તો એનું પણ એક ‘પોલિટીક્સ’ હશે. એને પચાવો. એના ‘સત્તા-તંત્ર’ને પારાઓ. આ ‘જુઓ’ એટલે અવલોકન કરતાં શીખો. અવલોકન કરવાથી જે ડહાપણ આવે છે એ પુસ્તકોમાંથી કે કોઈ કોર્સ કરવાથી નથી આવતું. એક માછીમારનો કે ખલાસીનો છોકરો જે રીતે તરવાનું શીખે છે એ રીતે તમારી અવલોકન શક્તિ અને નવું શીખવાની ધગશ જ માર્ગ બતાવી શકશે. કદાચ, ‘જાગો’ અને ‘જુઓ’ સમજાય તો પછીનું સ્ટેજ છે એ જુદું કરવાનું છે. એમાં ઘણી બધી પૂર્ખકરણ કરવાની શક્તિ જોઈશે. તમે જાગ્યા ત્યારે અભ્યાસકીય અથવા માહિતીસભર વાતો વાંચી કે ભેગી કરી હશે. અવલોકનથી તમે એ બધાને પચાવી હશે પણ જ્યારે એને કર્મ-પ્રવાહમાં વહેતી કરવાની સ્થિતિ આવે ત્યારે તમારી પાસે પ્રોસેસીજ અર્થાત પ્રક્રિયાઓ અને માર્કેટિંગ જેવી અનેક પ્રકારના કૌશલ્યોની આવશ્યકતાઓ રહેશે. આ જુદું કરતી વખતે તમારે સૌથી પહેલાં તો તમારા

ग्रामस्वराज

પોતાના આઈડિયાના માર્કેટિંગ માટે મહેનત કરવી પડશે. આજકાલ સૌથી અગત્યની બાબત એ રહેશે કે પરિવર્તનના પથદર્શક બનવા તમારી પાસે ટેકનોલોજિકલ-વિકલ્પો કેવી રીતે તૈયાર છે એ અગત્યના સાભિત થવાના છે. જો તમે તમારી ટીમ અને તમારા મેનેજમેન્ટને તમારો આઈડિયા ‘વેચી’ શકો, સમજાવી શકો તો શક્ય છે કોઈ મોટા ફેરફાર કરવાની રોમાંચક તક તમને મળી શકે. આ ઈનોવેશન એ ‘નહિ કાયરનું કામ જો ને !’ જેવું છે. પણ જો એક વખત તમે મેનેજર તરીકે સ્વભાવ બનાવી દો, ચારે બાજુ સતત પરિવર્તન પામતા જગતને ખુલ્લી આંખે જોયા કરો અને એના અવલોકનમાંથી કોઈ ફોર્મ્યુલા કે ઉપાય ગોતી શકો તો ગમતી આવતીકાલ તમને તિલક કરશે તમને લાગશે, સામે ઊભો શામણિયો રે...”

(અનુ. પાના નં. ૩૪ પરથી ચાલુ)

સમૃદ્ધ વ્યવસાય બની શકે છે.

૪) નીદળાનું દસ્તાવેજકરણ વિવિધ રોગોની સારવારમાં જોખમી ઔષધીય છોડને બચાવવામાં મદદ કરી શકે છે.

૫) નીદળાના ઉપયોગની જાગૃતિ ખેડૂતોને વધારાની આવક મેળવવા માટે મદદત્તપ થશે.

૬) મુખ્ય પાકના છોડ પર નીંદણનાશકોની પ્રતિકૂળ અસરોને ઘટાડે છે જે વધુ ઉપજમાં પરિણમે હો.

જ) ધ્યાન નીંદણમાં રાસાયણિક સંયોજનો હોય છે જે જૈવિક રીતે સક્રિય હોય છે અને તબીબી વિજ્ઞાન માટે સંભવિત રીતે ઉપયોગી છે જે ઓછી કિંમત સાથે નવી દ્વારા ઓનિન નિર્માણ કરી શકે છે.

၁၄၅

આ અભ્યાસ દર્શાવે છે કે નીંદણની અમુક પ્રજાતિઓને સ્થાનિક રહેવાસીઓ દ્વારા નાશ કરવામાં આવી રહ્યો છે, પરંતુ તેઓ તેમના ફૂલિ ઈકોસિસ્ટમમાં તમામ છોડના મહત્વથી અજાણ છે. તેથી, ઔષધીય રીતે મહત્વની પ્રજાતિઓ ખેડૂત સમુદ્દરય દ્વારા સરળતાથી કાઢી નાખવામાં આવે છે. આ નીંદણ ખેડૂતો માટે આવકનો

તમને મળી શકે. આ ઈનોવેશન એ ‘નહિં
કાયરનું કામ જો ને !’ જેવું છે. પણ જો એક
વખત તમે મેનેજર તરીકે સ્વભાવ બનાવી દો,
ચારે બાજુ સતત પરિવર્તન પામતા જગતને
ખુલ્લી આંખે જોયા કરો અને એના
અવલોકનમાંથી કોઈ ફોર્મ્યુલા કે ઉપાય ગોતી
શકો તો ગમતી આવતીકાલ તમને તિલક કરશે
તમને લાગશે, સામે ઉભો શામળિયો રે...”

વધારાનો ખોત બની શકે છે, જો તેઓને આ
પાક નીંદણના ઔષધીય મહત્વ વિશે જાગૃત
કરવામાં આવે તો તેમની ઉપરની આવકમાં વધારો
થઈ શકે છે. જો કે, જીવસૂલ્લિનું રક્ષણ કરવાની
સાથે સાથે પૃથ્વી પર પર્યાવરણીય ટકાઉપણું
બચાવનાર યુવા પેઢીને ઔષધીય રીતે મૂલ્યવાન
નીંદણના જ્ઞાનની આ સંપત્તિ વિશે જાણ કરવાની
જરૂર છે.

તેથી, નીદ્રાની ઓળખ, યોગ્ય દસ્તાવેજું
કરણ, જાગરૂકતા કાર્યક્રમો અને સામુદ્રાયિક
સાહસો દ્વારા ઔષ્ઠધીય મહત્વના છોડની પ્રક્રિયા
સંબંધિત મૂલ્યવર્ધન પ્રવૃત્તિઓનો પરિચય જરૂરી
બની જાય છે. માનવીઓ માટે પ્રાથમિક આરોગ્ય
સંભાળમાં આત્મનિર્ભરતા વધારવા અને
આજ્ઞવિકા માટે પૂરક આવક આપવા અને આપણા
પરંપરાગત છોડ અને વારસાને થતા નુકસાનને
રોકવામાં આ જબરદસ્ત યોગદાન હોઈ શકે છે.

જો કે, આ છોડના ઉપયારાત્મક ગુણો અને સંક્રિય સિદ્ધાંતો વૈજ્ઞાનિક રીતે પ્રમાણિત હોવા જોઈએ અને તેના સુરક્ષિત ઉપયોગ માટે પરીક્ષાણ કરવું જોઈએ.

અંતરિક્ષનો કચરો કોણા અને ક્યારે સાફુ કરશે ?

૧૯૫૦ના દાયકામાં અમેરિકા અને તત્કાલીન સોવિયેત યુનિયન વચ્ચે ગળાકાપ સ્પર્ધા સાથે શરૂ થયેલી અવકાશી દોટ આજે ક્યાંની ક્યાં પહોંચી ગઈ છે! વિશ્વના ૮૦ જેટલા દેશો અવકાશમાં પોતાના ઉપગ્રહો ગોઠવી ચૂક્યા છે, જે સંદેશાવ્યવહાર, પૃથ્વીની દેખરેખ, સંશોધનો, ટેકનોલોજીના વિકાસ, સંરક્ષણ જેવાં અનેકવિધ હેતુઓ માટે વપરાય છે. ભ્રમણકષ્ટામાં અત્યારે ૧૧,૩૩૦ ઉપગ્રહો ફરતા હોવાનું કહેવાય છે (છેલ્લા દોઢ વર્ષમાં ૩૮% નો વધારો!). જે પૈકી મોટાભાગના અમેરિકાની માલિકીના છે. આ ઉપગ્રહોને અવકાશમાં મોકલી ભ્રમણકષ્ટામાં ફરતા કરવા માટે પોતાના લોન્ચિંગ બિલ્કુલ ધરાવતાં હોય કે તેવી ક્ષમતા ધરાવતાં હોય તેવા દેશો માત્ર આંગણીના વેદે ગણાય એટલાં જ છે જેમ કે અમેરિકા, જાપાન, ભારત, ચીન, ઈરાન, ઈરાયેલ, ફાન્સ, યુ.કે. અને દક્ષિણ કોરિયા; જેને અવકાશી સત્તાઓ (Space Power) કહેવાય છે!

ત્યારથી સાવ નકામા થઈ જાય (એનો જીવનકાળ કે સેવાકાળ પૂરો થઈ જાય) ત્યાં સુધી દરેક તબક્કામાં અવકાશી કચરો પેદા થતો રહે છે. આ પદાર્થો બિનઉપયોગી બની ગયાં હોય છે એટલું જ નહીં તેના મૂળ માલિક દેશનું તેના ઉપર કોઈ નિયંત્રણ પણ રહેતું નથી. આ સંજોગોમાં તે સ્વયં તૂટતાં જાય છે અથવા તો બીજાં આવા પદાર્થોની સાથે અથડાઈને તૂટ્યા કરે છે.

અમેરિકાના અવકાશી કમાન્ડ દ્વારા વિવિધ ઉપગ્રહો, એડવાન્સ રડાર સિસ્ટમ અને ઓપ્ટિકલ સાધનોની મદદથી એવું પ્રતિપાદિત થયું છે કે ૧૦ સેન્ટિમીટર અથવા તેનાથી મોટા કદના હોય તેવાં ૨૬,૭૮૭ અવકાશી પદાર્થો અસ્તિત્વમાં છે જે પૈકી અંદાજે ૪૦% અમેરિકાના, ૨૮% રશીયાના અને તત્કાલીન USSRનાં તેમજ ૧૮% ચીનના છે જ્યારે બાકીના ૧૩%માં ભારત સહિત અન્ય તમામ દેશો આવી જાય છે કે જે અંતરિક્ષ અભિયાન ચલાવવામાં સફળ રહ્યાં છે. ભારતનો ફાળો

આ ઉપગ્રહોને અવકાશમાં મોકલવા તો આ અવકાશી કયરામાં માત્ર ૦.૮% જેટલો દરમિયાન અને તે અવકાશમાં કાર્યરત બને ૪ (સંખ્યાની દષ્ટિએ માત્ર ૨૧૭) છે! આ

ત्यारथी સાવ નકામા થઈ જાય (એનો જીવનકાળ કે સેવાકાળ પૂરો થઈ જાય) ત્યાં સુધી દરેક તબક્કામાં અવકાશી કચરો પેદા થતો રહે છે. આ પદાર્થો બિનઉપયોગી બની ગયાં હોય છે એટલું જ નહીં તેના મૂળ માલિક દેશનું તેના ઉપર કોઈ નિયંત્રણ પણ રહેતું નથી. આ સંજોગોમાં તે સ્વયં તૂટતાં જાય છે અથવા તો બીજાં આવા પદાર્થોની સાથે અથડાઈને તૂટ્યા કરે છે.

અમેરિકાના અવકાશી કમાન્ડ દ્વારા વિવિધ
ઉપગ્રહો, એડવાન્સ રડાર સિસ્ટમ અને
ઓપ્ટિકલ સાધનોની મદદથી એવું પ્રતિપાદિત
થયું છે કે ૧૦ સેન્ટિમીટર અથવા તેનાથી મોટા
કંદના હોય તેવાં ૨૬,૭૮૩ અવકાશી પદાર્થો
અસ્તિત્વમાં છે જે પૈકી અંદાજે ૪૦%
અમેરિકાના, ૨૮% રષીયાના અને તત્કાલીન
USSRનાં તેમજ ૧૮% ચીનના છે જ્યારે
બાકીના ૧૩%માં ભારત સહિત અન્ય તમામ
દેશો આવી જાય છે કે જે અંતરિક્ષ અભિયાન
ચલાવવામાં સફળ રહ્યાં છે. ભારતનો ફાળો
તો આ અવકાશી કચરામાં માત્ર ૦.૮% જેટલો
જ (સંખ્યાની દસ્તિએ માત્ર ૨૧૭) છે! આ

ग्रामस्वराज

૨૧૭નું વર્ગાકરણ જોઈએ તો પર (બાવન) જીવંત/કાર્યરત ઉપગ્રહો છે; હ બિનઉપયોગી થઈ ગયેલાં ઉપગ્રહો છે જ્યારે ૧૦૫ જેટલાં રોકેટ બોડીના ભાગો અને ટૂકડાઓ છે.

તાજેતરના એક આકલનમાં ઈસરોએ
(Indian Space Research Organisation)
દર્શિયું છે કે હાલમાં અંતરિક્ષમાં ૨૭,૦૦૦
જેટલાં વગ્ફીકૃત પદાર્થો તરી/ફરી રહ્યાં છે, જે
પૈદીના ૧૦% નાખમાં અની રાખેલા (debris).

જ્યારે ૩૦ જુલાઈની સવારે પોલાર સેટેલાઈટ લોન્ચ લિકલ (PSLV) છોડવાનું હતું ત્યારે શ્રીહરિકોટા કેન્દ્ર ઉપર અંતરિક્ષના ટ્રાફિકની ભૂદને કારણે એક મિનિટ વિલંબથી છોડવું પડ્યું હતું.

ઈસરો દ્વારા આવી પરિસ્થિતિને સર્જાતી
વા માટે સ્વૈચ્છિક રીતે ‘સ્વચ્છ અંતરિક્ષ
યાન’ ચલાવાઈ રહ્યું છે જેના અંતર્ગત
તથી ૫૦૦ કિલોમીટર દૂરની ભ્રમણકક્ષાને

ઇસરોના અધ્યક્ષ શ્રી એસ. સોમનાથના જણાવ્યા અનુસાર આ સિવાય લાખો / કરોડોની સંખ્યામાં એવાં અવકાશી પદાર્થો છે કે જે કદમાં ૧૦ સેન્ટિમીટર કરતાં નાના છે અને વર્ગીકૃત થઈ શકતાં નથી! આને કારણે પૃથ્વીના બાહ્ય અવકાશમાં પ્રદૂષણ, અવકાશી પદાર્થોની ભીડ જેવી ગંભીર પરિસ્થિતિ સર્જય છે. હમણાં જ ૧૪ જુલાઈના રોજ ચંદ્રયાન-૩ ને સણતાપૂર્વક છોડ્યા બાદ જ્યારે ૩૦ જુલાઈની સવારે પોલાર સેટેલાઈટ લોન્ચ વિકલ (PSLV) છોડવાનું હતું ત્યારે શ્રીહરિકોટા કેન્દ્ર ઉપર અંતરિક્ષના ટ્રાફિકની ભીડને કારણે એક મિનિટ વિલંબથી છોડવું પડ્યું હતું.

છે જેના નિકાલની સમયા માનવજીત માટે
મોટો પડકાર ઊભો કરે છે. ઈસરોના અધ્યક્ષ
શ્રી એસ. સોમનાથના જણાવ્યા અનુસાર આ
સિવાય લાખો / કરોડોની સંખ્યામાં એવાં
અવકાશી પદાર્થો છે કે જે કદમાં ૧૦ સેન્ટિમીટર
કરતાં નાના છે અને વળ્ફિકૃત થઈ શકતાં નથી!
આને કારણે પૃથ્વીના બાહ્ય અવકાશમાં પ્રદૂષણ,
અવકાશી પદાર્થોની ભીડ જેવી ગંભીર
પરિસ્થિતિ સર્જય છે. હ મણાં જ ૧૪ જુલાઈના
રોજ ચંદ્રયાન-૩ ને સણતાપવ્રક છોડ્યા બાદ

વિશ્વ કલ્યાણની ભાવના સાથે સ્વચ્છ રાખવાના હેતુથી PSLVને તેના યોથા તબક્કામાં ૫૩૬ કિલોમીટરથી નીચે ઉતારીને ૩૦૦ કિલોમીટરની ભ્રમણકક્ષામાં ઈરાદાપૂર્વક ગોઠવવામાં આવ્યું છે. આને કારણે જે બિનઉપયોગી ભાગ ૧૮ વર્ષ સુધી ઉપરની ભ્રમણકક્ષામાં ફરતો રહેવાનો હતો તે પૃથ્વી તરફ પુનઃપ્રવેશી માત્ર ૩૦ દિવસમાં જ બળીને ભસ્મ થઈ જશે. ભારત દ્વારા કુલ ભળીને ૧૩૦ ઉપગ્રહો છોડવામાં આવ્યા છે જે પૈકી ૭૩

ગ્રામસ્વરાજ

પૃથ્વીની નીચી ભ્રમણકક્ષા (LEO - Low Earth Orbit) આવેલાં છે જ્યારે ૫૪ ઉપગ્રહો ભૂભौગોલિક રીતે સ્થિર રાખવા માટે Geostationary Earth Orbitમાં પૃથ્વીના વિષુવવૃત્તથી ૩૫,૮૦૦ કિલોમીટર ઉપર ગોઠવેલાં છે.

અંતરિક્ષમાં તરતાં કચરાને સલામત રીતે નિકાલ કરવાનું માત્ર ખર્ચણ જ નહીં પરંતુ વાસ્તવમાં અશક્ય જેવું છે. એ કચરો ફરી

તો કેટલીક નિષ્ફળતાઓમાંથી ખૂબ શીખવા પણ મળ્યું છે. INSAT 2D અને GSAT 6A ઉપગ્રહો રહેસ્યમય સંજોગોમાં ગુમાવ્યાં પછી તો ભારત પોતાની એવી પ્રણાલી વિકસાવી ચૂક્યું છે કે જેના દ્વારા આપણા નિર્ધારિત ઉપગ્રહની નજીક આવવા સંભવ હોય તેવા અન્ય અવકાશી પદાર્થોની ભ્રમણ કક્ષાનું આકલન થતું રહે છે; જેને Space Object Proximity Analysis કહે છે અને તેના માટે ISRO System for Safe and Sustainable

અંતરિક્ષમાં તરતાં કચરાને સલામત રીતે નિકાલ કરવાનું માત્ર ખર્ચણ જ નહીં પરંતુ વાસ્તવમાં અશક્ય જેવું છે. એ કચરો ફરી પૃથ્વીના વાતાવરણમાં પ્રવેશો અને સળગતાં સળગતાં પૃથ્વી ઉપર પટકાય તો હોનારત સર્જ શકે.

સળગતાં પૃથ્વી ઉપર પટકાય તો હોનારત સર્જ શકે. જોકે વૈજ્ઞાનિક અંદાજ એવો છે કે આવું નુકસાન પહોંચાડવા માટે એ કચરો જ્યારે પૃથ્વીના વાતાવરણમાં પ્રવેશો ત્યારે ઓછામાં ઓછું એક ટન વજન ધરાવતો હોવો જોઈએ. આથી સલામતીના કારણોસર આવા મોટા કદના અને ભારે વજનના કચરાના પદાર્થોનું ટ્રેસિંગ કરતાં રહેવું પડે છે જેથી નવા અંતરિક્ષ અભિયાન દરમિયાન અથડામણ ટાળી શકાય અને આવો પદાર્થ પૃથ્વીના વાતાવરણમાં પ્રવેશો તો પણ તેની આગોતરી જાણકારી મળી શકે!

૧૯૭૫માં આર્થભણ નામના પ્રથમ કૂત્રિમ ઉપગ્રહથી શરૂ થયેલી ભારતની અવકાશી શોધ સફર ઘણાં રોચક પડાવો પાર કરી ચૂકી છે. આ દરમિયાન અનેક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થઈ છે

Space Operations Management (IS4OM) ઉપયોગમાં લેવાય છે. ૨૦૨૨ની સાલમાં આ પ્રણાલી થડી એવી ૧૪,૦૦૦ ચેતવણીઓ મળી હતી જેમાં અન્ય અવકાશી પદાર્થ ૧ કિલોમીટરના અંતર કરતાં નજીક આવી ગયેલો હતો.

૧૯૭૭માં અમેરિકાએ સ્કાયલેબ નામની મહાકાય અવકાશી પ્રયોગશાળા છોડેલી જે ૧૯૭૮માં ૧૧ જુલાઈએ ધરાશાયી થઈ હિંદ મહાસાગરમાં તેમજ પશ્ચિમી ઓસ્ટ્રેલિયામાં પડેલી એ તો સહુને યાદ હશે જ. તો વળી વીસ વર્ષ પહેલાં ૨૦૦૩ની સાલમાં પહેલી ફેઝુઆરીએ નાસાનું અવકાશયાન કોલંબિયા દ્વારા વાતાવરણમાં પ્રવેશ કરતી વખતે તૂટી પડેલું અને એમાં દેશના ગૌરવ

૪૦ ગ્રામસ્વરાજ

સમી ભારતીય-અમેરિકન અવકાશયાત્રી કલ્પના ચાવલાને આપણે ગુમાવ્યાં હતાં એ તો કઈ રીતે ભૂલી શકાય? આવા આવા અકસ્માતો સર્જય ત્યારે પણ કેટલાંક અવશેષો અંતરિક્ષમાં રહી જતાં હોય છે. ૨૦૧૮માં ઈંગ્લેન્ડની યુનિવર્સિટી ઓફ સરે દ્વારા લગભગ ૧૫૦ કરોડ રૂપિયાના ખર્ચે અવકાશી કચરો દૂર કરવાના ઉદ્દેશ્યી Remove Debris નામનું મિશન હાથ ધરાયું હતું. ૧૦૦ કિલોગ્રામ વજનના આ લિકલમાંથી લક્ષ્ય વેધી બાળ છોડીને અવકાશી કચરાને ખેંચી લેવાની કોશિશ સફળ રહી હતી એવો દાવો કરાઈ રહ્યો છે. ભવિષ્યમાં આ રીતે તમામ અવકાશી કચરાને દૂર કરી શકાય કે કેમ તે હજુ પ્રશ્નાર્થ છે પરંતુ એ દિશામાં આ પહેલો સફળ પ્રયાસ હતો એમાં શંકા નથી. એમ તો જળી, રોબોટિક આર્મ વગેરેના ઉપયોગ થકી અંતરિક્ષના કચરાને પકડી લઈને દૂર કરવાના અન્ય પ્રયાસો પણ કરવામાં આવ્યાં છે.

જ્યારે અંતરિક્ષનો કચરો સાફ કરવો કપરો જણાય છે ત્યારે આવો કચરો થાય જ નહીં અથવા તો ઓછામાં ઓછો થાય તે સુનિશ્ચિત કરવું એ વ્યવહારું ઉકેલ જણાય છે. આ દિશામાં સંયુક્ત રાષ્ટ્ર કક્ષાએ અને વિવિધ સંશોધન સંસ્થાઓ દ્વારા સતત પ્રયાસો થઈ રહ્યાં છે. ટૂંકા સમયગાળા માટેના અને લાંબા સમયગાળા માટેના એમ બે પ્રકારના પ્રયાસો કરવામાં આવે છે. આમાં અંતરિક્ષમાં મોકલાતું વજન પહેલેથી ઓછું કરવાથી માંડીને પદાર્થોની સંખ્યા ઓછી

કરવી, તેની જિંદગી (સેવાકાળ) લંબાવવી, અવકાશયાત્રા દરમિયાન બિનઉપયોગી બની છૂટા પડી જતાં પદાર્થો ઘટાડવા, યાત્રા દરમિયાન કચરો ગણી ફેંકી દેવાની સ્થિતિ ટાળવી, અવકાશી ભંગારને બ્રમણકક્ષામાંથી હટાવી દેવા, એનું સ્વયં વિઘટન ઝડપી બનાવવું, આવા બિનઉપયોગી પદાર્થોની અંદર અંદરની તેમજ નવા ઉપયોગી અવકાશી પદાર્થોની સાથેની અથડામણ ટાળવી વગેરે મુખ્ય છે.

અવકાશી યુગની શરૂઆત થઈ લગભગ ત્યારથી જ સંયુક્ત રાષ્ટ્રની બાધ્ય અવકાશના શાંતિમય ઉપયોગ માટેની સમિતિ કાર્યરત છે. અવકાશી અભિયાનો હાથ ધરતાં દેશો જેમાં જોડાયા હોય તેવાં સંધિપત્રો પણ અમલમાં છે. આમ છતાં આગામી સમયમાં અંતરિક્ષના કચરાનો પડકાર વધુ વિકટ બનતો જવાનો છે. અત્યારે કુલ ૧૧,૩૩૦ ઉપગ્રહો પૃથ્વીની બ્રમણકક્ષામાં ફરતા હોય અને તેમાંથી ૫,૭૮૮ જો અમેરિકાના એકલાના હોય તો સ્વાભાવિક રીતે જ તેની જવાબદારી સવિશેષ થાય. વાર્ષિક ૨૫૦૦ અબજ રૂપિયા કરતાં વધુ બજેટ અમેરિકા તેના અંતરિક્ષ અભિયાન પાછળ વાપરે છે અને તેના ૬૦% કરતાં વધુ રકમ સંશોધન, વિકાસ, પરીક્ષણ અને મૂલ્યાંકન માટે વપરાય છે. આ પ્રયાસો અંતરિક્ષના કચરાનો નિકાલ કરવાની બાબતને પણ આવરી લે અને કોઈક વ્યવહારું ઉકેલ મળી આવે તેવી આશા રાખીએ?

ડૉ. મુકેશ જોધી

dr.mbjoshi.office@gmail.com

૧૦-૦૭-૨૦૨૪

૨૩

અંગેય

રસોડું : આપણું આરોગ્ય, આયુષ્ય કેન્દ્ર

- હું માથું, હળવું પેટ અને હૂંઝાળા પાય,
 - એવું જણ ના કોઈ દી દાક્તર પાસે જાય.
 - પેટ સાફ્, રોગ માફ.
 - યાદ રાખજો નાની વાત
નથી, પેટને છોત દાંત..

વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થાની આ ઉક્તિઓ
આપણાને પેટની સ્વચ્છતાનું મહત્વ સમજાવે
છે. આરોગ્ય જીળવવાની પહેલી જરૂરત છે
પેટ સાફ્. આપણાને થતા દરેક રોગોનું મૂળ
પેટ છે. પેટ સાફ્ રહેતું હોય તો કોઈ રોગ

થતો નથી. પેટ સાફ ક્યારે રહી શકે ? જ્યારે આપણે કોઈ બહરનો જેવો તેવો ખોરાક પેટમાં ન પદરાવીએ ત્યારે. હાલ ચારેકોર વિવિધ દર્દ્દો અને દર્દ્દનું પ્રમાણ ખૂબ વધી રહ્યું છે તેનું કારણ પેટની અસ્વસ્થતા છે. આપણી આસપાસ રહેતા રોજબરોજ મળતા કેટલાક દર્દને થયેલા રોગ સાંભળવા મળતા આધાત અનુભવાય છે. અઠવાડીયા પહેલા આપણે જેને

મધ્યા હોય તેને થયેલા કેન્સરની વાત સાંભળી અચંબો અનુભવાય છે. રિબાવી રિબાવીને આ દુનિયામાંથી અચાનક વહેલી વિદાય અપાવે તેવા જીવલોણ દર્દી હવે હિન-પ્રતિહિન વધી રહ્યા છે. ગ્રીસ વર્ષના યુવાનને કેન્સર, વીસ વર્ષના કિશોરને હાર્ટએટેક, આઠ વર્ષના બાળકને શ્યાસની બીમારી, દસ વર્ષના છોકરાને લીવર, આંતરડાની તકલીફ. હાલ મોટાભાગની હોસ્પિટલોમાં વિવિધ દર્દીઓની ચિકાર ભીડ જોવા મળી રહી છે.

આ અનેક રોગો થવાનું કારણ છે :
ખાદ્યપદાર્થોમાં શુદ્ધતા અને સ્વચ્છતાનો
અભાવ. આ જરૂરી શુદ્ધતા અને સ્વચ્છતા
આપણા રસોડામાં બનેલા ભોજનમાં હોય છે,
જે બહાર બનતા તૈયાર થતા ભોજનમાં જળવાતી
નથી. હવે અમીર-ગારીબ, નાના-મોટા દરેકના
ખાવાના ઠેકાણા રહ્યા નથી. તેઓ ગમે ત્યાં
ગમે તેવું ગમે ત્યારે ખાઈ લે છે. બહારના
મસાલેદાર સ્વાદિષ્ટ ભોજન તત્કાલ સારા લાગે,
પણ છેલ્લે તે પીડાદાયક બનતા હોય છે. તે
પેટ બગાડે છે ને અચાનક વિવિધ રોગો ધસરી
લાવે છે. મનુષ્ય ન ખવાનું બહારનું ખાય-

નવીન વી. વાઇલ્ડિ

૨૧૪કોર્ટ-૪

મો. ૮૮૭૯૪૬૮૮૧૭

ग्रामस्वराज

પીવે એટલે રોગો હુમલો કર્યા વગર ન રહે. ખોરાક પોષક પણ છે ને મારક પણ છે. બહારનું લારીગલ્લાનું, હોટલનું ભોજન શરૂઆતમાં સારું, લાગે, સ્વાદિષ્ટ લાગે પણ અંતે તે ભયંકર દર્દો પણ અર્પે છે. જ ભોજન માને છે. હવે તો શનિ-રવિની સાંજ પરિવાર સાથે બહાર જમવાનું જ ટાઈમટેબલ થઈ ગયું છે. આપણા રસોડામાં બનતી શુદ્ધ, સાત્વિક રસોઈ જ આપણું આરોગ્ય અને આયુર્વ્યને ટકાવે છે ને થતા વિવિધ રોગોથી

એક સમયે આપણા ભારતીય પરિવારોમાં માતા, પત્ની કે બહેન-દીકરીઓ રસોડામાં સ્વાદિષ્ટ ભોજન બનાવવામાં ખૂબ ગૌરવ અનુભવતી હતી. બધી જ રસોઈ ઘરે બનતી હતી. વડીલો કહેતા કે : ‘અન્ન તેવો ઓડકાર.’ ‘અન્ન તેવું મન’. હવે ઘરનું શુદ્ધ સાત્વિક બચાવે છે. યુવતીઓ પણ હવે રસોડાથી દૂર રહેવા લાગી છે. રસોડાનું કામ ન કરવું એ હવે ફેશન બની રહી છે. દીકરીને ઘરકામ અને રસોડાના શ્રમમાં કોઈ જ રસ નથી એમ કહેતા માત-પિતા પણ ગર્વ અનુભવે છે. ઘણા ઘરોમાં તો માતાઓને પણ રસોઈ કરવાનું ગમતં

આજનો માનવી પોતાની બાઈક કે કારમાં શુદ્ધ પેટ્રોલ નખાવવા માટે જ્યાં સારું શુદ્ધ પેટ્રોલ મળતું હોય તે પેટ્રોલપંપ સુધી દૂર જશો, પણ પોતાના જ પેટમાં ગમે તે લારી, રેકડી કે હોટેલનું ગમે તેવું વાસી, જીવજીતવાનું ભોજન જમતા અચ્યકાતો નથી જે ભારે નાસમજની સ્થિતિ સર્જે છે.

ભોજન ખાવાના બદલે બહારનું સાવ અજાણી વ્યક્તિના હાથનું ખાવાનું વધતું જાય છે. આવા ભોજન આપણા તન-મનના આરોગ્યને ખૂબ જ નુકસાન કરી શકે છે. આજકાલ મધ્યમવર્ગીય પરિવારોમાં પણ ફાસ્ટફૂડનું પ્રમાણ હદબહાર વધી રહ્યું છે. રસોઈ બનાવવા પાછળ કોઈને સમય ખર્ચવો ગમતો નથી. તેના બદલે પણ, બર્ગર, પીઝા, સમોસા, કચોરી વગેરે લાવીને માઈકોવેવમાં તેને ગરમ કરીને ખાવાની ફેશન વધતી જય છે. બાળકો પણ નુડલ્સ, નાચોઝ, તૈયાર વેકર મોભોઝ અને હંડા પીણાઓને

૪૩

ગ્રામસ્વરાજ

પશ્ચિમની સંસ્કૃતિના રવાડે ચડ્યા છીએ તે ટુ હેવન (?)ના કમમાં આપમેળે ગોઠવાઈ આપણા માટે બહુ આશીર્વાદ અને આરોગ્યપ્રદ જઈએ છીએ. આ કમનું બરાબર પાલન આપણે નથી. ત્યાંના લોકો શિસ્ત, સમજ, શુદ્ધતા અને જ કરતા થયા છીએ. એક સર્વેક્ષણ દ્વારા જાગ્રત્વા સ્વસ્થતાને ચાહનારા છે. તેઓના બહારના ભોરાકમાં શુદ્ધતા સ્વસ્થતાના પ્રમાણ ખૂબ ઊંચા હોય છે. ત્યાં ખોરાકમાં ભેળસેળ કે સ્વસ્થતાના પ્રમાણ ખૂબ ઊંચા હોય છે. ત્યાં ખોરાકમાં ભેળસેળ કે સ્વસ્થતા ન જાળવનારને કડક સજાની જોગવાઈ છે જે આપણા દેશમાં નથી.

ટુ હેવન (?)ના કમમાં આપમેળે ગોઠવાઈ જાણું છે કે આજનો યુવાવર્ગ મહિનામાં ૭૫% મધ્યું છે તો ફાસ્ટફૂડ પર જ નભે છે. મોટાભાગના ફાસ્ટફૂડમાં પોષક તત્વોની ઉણાપ વધુ હોય છે. તે સમતોલ આહાર હોતો નથી. જેને કારણે અનેક રોગો થાય છે. યુવાવસ્થામાં દરેકને સમતોલ આહાર મળવો જોઈએ. આવો આહાર

સૌ કોઈ જાણે જ છે કે બહારનો બજારું ખોરાક ખાવાથી શરીર બેડોળ અને રોગયુક્ત બની બગડે છે. અમુક હોટલો અને બહારની રેકડીઓના ખોરાકમાં શુદ્ધતા અને સ્વસ્થતા ન જળવાતી હોય તેમનું જમવાની આપણે હોમ ટુ હોટેલ, હોટેલ ટુ હોસ્પિટલ અને હોસ્પિટલ ટુ હેવન (?)ના કમમાં આપમેળે ગોઠવાઈ જઈએ છીએ.

આ કમનું બરાબર પાલન આપણે જ કરતા થયા છીએ.

એટલે આપણે ત્યાં ખોરાકમાં બેઝામ આરોગ્યને નુકસાન થાય તેવી ભેળસેળ થતી રહે છે ને આપણે વિવિધ રોગોના ભોગ બનીએ છીએ. આપણે તો આપણી જ સંસ્કૃતિ : ‘ઘરે શુદ્ધ સાત્ત્વિક રસોઈ બનાવવાની અને સપરિવાર જમવું’ એ અપનાવવી રાખવી આરોગ્યપ્રદ છે.

સૌ કોઈ જાણે જ છે કે બહારનો બજારું ખોરાક ખાવાથી શરીર બેડોળ અને રોગયુક્ત બની બગડે છે. અમુક હોટલો અને બહારની રેકડીઓના ખોરાકમાં શુદ્ધતા અને સ્વસ્થતા ન જળવાતી હોય તેમનું જમવાની આપણે હોમ ટુ હોટેલ, હોટેલ ટુ હોસ્પિટલ અને હોસ્પિટલ

મળી રહે તેનું ધ્યાન માતાએ રાખવાનું હોય છે અને આવો આહાર માતાએ ઘેર બનાવેલા આહારમાંથી જ મળી શકે છે, બહારના જંકફૂડમાંથી નહીં. આ સમજ માતા-પિતા અને સંતાનો બંનેએ રાખવી પડે છે.

પહેલા શહેર કરતા ગામડાના ખોરાકમાં શુદ્ધતા અને સ્વસ્થતા વધુ જળવાતી હતી તે હવે ત્યાં પણ રહી નથી. ત્યાં પણ હવે શુદ્ધ ધી કે દૂધ મળતા નથી. કોઈને ગામડે રહેવાનું અને દૂઝાણા પણ રાખવાનું ગમતું નથી. ચોમેર તૈયાર મહેનત વગર બધું મેળવી લેવાની ઘેલદ્ધા જાગી છે. ભેળસેળીયા ખોરાકના કારણે

૪૩

ગ્રામસ્વરાજ

ગામડાઓણાં પણ કેન્સર, હાર્ટએટેક, દમ, લીવર, કીડની અને આંતરડાના રોગો વધ્યા છે. હમજા એક સંબંધીને હોસ્પિટલમાં કેન્સરની સારવાર થયા બાદ છૂટા થતા તેમની ખબર-અંતર પૂછવા જતા જાણવા મળ્યું કે તેઓ બહાર જમવાના ખૂબ જ શોખીન હતા ને તેઓ કેન્સરના શિકાર બન્યા. સરકારી નોકરી કરતા એક યુવા ડોક્ટર પણ સતત બહારનું જમવાના કારણે લીવર કેન્સરના ભોગ બન્યાનું જાણવા મળ્યું. બહારનું વાસી, વાયુ, જીવાતવાળું અશુદ્ધ અને અસ્વચ્છ જમવાનું આ જ પરિણામ મળતું હોય છે. આપણા શરીરમાં અનેક અસાધ્ય દર્દો વાપી જાય તે માટે આપણો સ્વયંનો જ દોષ હોય છે. સારા આરોગ્યની જગ્ઘવણી માટે તો ઘરે જ રસોડામાં બનતી શુદ્ધ અને સાત્વિક રસોઈ જ આપણને ઉપયોગી બની રહે છે જે આપણે વહેલા-મોડા સ્વીકારવું પડે છે.

રસોઈ કરવી એ એક કલા છે, આનંદ છે. એ કોઈ કંટાળાજનક કાર્ય નથી. કોઈનો પણ પ્રેમ મેળવવાનો સૌથી સરળ રસ્તો તેને ભાવતી વાનગી બનાવી જમાડવાનો છે. પ્રેમથી રસોઈ કરવી અને પરિવારને જમાડવો એ કુદુંબને પ્રેમથી જોડી રાખવાનું શ્રેષ્ઠ કાર્ય છે. ઘરનું રસોડું તો આપણું ઊર્જા, આરોગ્ય અને આયુર્યકેન્દ્ર છે. આપણું રસોડું આપણને શારીરિક આરોગ્ય સાથે માનસિક આરોગ્ય પણ પ્રદાન કરે છે. ઘણી માતાઓ, પત્નીઓ

ઘરે સ્વાદિષ્ટ રસોઈ બનાવે જ છે છતાં ઘણા સભ્યોને જો એમાં સ્વાદ ન લાગતો હોય તો માનવું પડે કે તેમને માતા કે પત્ની પ્રત્યે પ્રેમ અને લાગણી ઓછા છે. જો ઘરમાં રસોઈ ન બનતી હોય તો તે ઘર નથી તે હોસ્ટેલ કે હોટલ છે. ઘરે રસોડામાં રસોઈ બનાવીને ઘરના સભ્યો સાથે બેસી જમવું એ પરિવારની સુખાકારી છે, સમૃદ્ધિ છે, અમીરતા છે, મોખો છે. તો આપણે ઘરના રસોડામાં પ્રેમપૂર્વક રાંધીએ, હળીમળીને જમીએ અને આનંદથી આરોગ્યમય લાંબું જીવન જીવીએ. દર્દીને દૂર રાખવા હોય તો જ્યાં ત્યાં, જ્યારે ત્યારે, જે તે બહારનું ખાવાનું બંધ કરીએ. જાગ્યા ત્યારથી સવાર. બહારના ભોજન વિશે આટલી સમજ રાખીએ : “ભોજન પારકું છે, પેટ નહીં, પેટ કયરાપેટીનો ઉભો નથી.” આ સમય અને સજાગતા કેળવીએ તો દર્દો આપોઆપ આપણાથી દૂર જ રહેશે. આરોગ્યમય જીવી શકીશું.

— જે માણસ પેટ ખાલી થયા પછી જ ખાય છે, તેને તંદુરસ્તી ગોતતી આવે છે.

— સંત તિરુવલ્લુર

— ભોજન એવી રીતે ખાઓ જાણે દવા, નહીંતર દવાઓ એવી રીતે ખાવી પડશે જાણે ભોજન.

— અજ્ઞાત

— આરોગ્ય એ આનંદનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે.

— ટોમસન

ଓবন্দু

તમારું જીવન કઈ રીતે જીવવું તે
નક્કી કરવાનો અધિકાર તમારો છે

અંશુમાનના પિતા મૃત્યુ પાખ્યા હતા એટલે	પણ સંતોષી શકાય.
તેના પાલનપોષણ, અભ્યાસ વગેરેનો સધળો	અંશુમાન શાસ્ત્રીય સંગીતમાં તથા ડાન્સમાં
ખર્ચ તેના મોટાભાઈએ ઉપાડવાનો શરૂ કર્યો.	સારું નામ કાઢી ચૂક્યો હતો અને કિકેટમાં
અંશુમાન બારમા ધોરણમાં પાસ થયો એટલે	પણ આંતર શાળાકીય સ્પર્ધામાં તેનો રેકોર્ડ
તેને કર્છ લાઈનમાં જવું તે નક્કી કરવાનું આચ્યુ.	સારો હતો. તે અન્ડર નાઈન્ટીન ટીમમાં સિલેક્ટ

અંશુમાને સંગીત, કલા, સાહિત્ય વગેરેમાં ધણી રૂચિ હતી એટલે તે ‘પરફોર્મન્સ આર્ટ્સ’માં જવા માગતો હતો. સાથે સાથે તેને કિકેટનો પણ ભારે શોખ હતો એટલે પૂરતું કોચિંગ મેળવી આઈ.પી.એલ. રમવાનું પણ તેનું સ્વખું હતું.

થવા માટે ફેવરીટ ગાણાતો. નેશનલ કિકેટ એકેડેમીમાં તેનું સિલેક્શન પણ થઈ ચૂક્યું હતું.

પરંતુ આર્થિક રીતે તે મોટાભાઈ પર આધારિત હોવાને કારણે મોટાભાઈએ પોતાનો વીટો વાપરી ઓટોમોબાઈલ્સ એન્જનીયરીંગમાં તેને દાખલ કરાવી દીધો. મોટાભાઈ પોતાના

મોટોભાઈનો ઓટોમોબાઈલનો ધંધો હતો પાલક હોઈ તેની આજ્ઞા અંશુમાન ઉથાપી શક્યો એટલે આ વિષયની તેને ઘણી જાણકારી હતી. નહીં એટલું જ નહીં તેમની ઈચ્છાને સર-આંખો તેમની ઈચ્છા હતી કે સંગીત અને કિકેટ જેવા પર ચાવી તે ઓટોમોબાઈલ-એન્જનીયરાંગના પાર્ટ ટાઈમ કોર્ષમાં જવાથી પેટીયું રળાવું શક્ય કોર્ષમાં દાખલ થઈ ગયો. નથી. ભણવાની લાઈન તો એવી લેવાય કે પોતાની મૂળભૂત રસરુચિથી વિરુદ્ધ જઈ તે ભવિષ્યમાં નોકરી ધંધો મેળવવામાં કામ અંશુમાન ઓટોમોબાઈલ એન્જનીયરાંગ જેવી આવે અંગીત અને કિકેટ જેવાં શોખ તો પદ્ધીથી જડ અને શાઢ લાઈનમાં દાખલ થઈ ગયો

મુંગેશ વૈષ્ણવ

૳ ૳ ૳ ૳ ૳ ૳ ૳ • ગ્રામસ્વરાજ • ૳ ૳ ૳ ૳ ૳ ૳ ૳

પ્રત્યેનો તેનો આણગમો ઉગ્ર બન્યો. તે કલાસમાં દૃઢતાથી જવાબ આપ્યો કે, ‘મારે પરફોર્મન્સ ગેરહાજર રહી મિત્રો સાથે વ્યસનના રવાડે આટ્ર્સ’માં જવું જ હતું. હું ગમે તેવી ભૂલ કરતો હોઉં તો પણ મારા ભવિષ્યની જવાબદારી ચર્ચાઓ.

મોટાભાઈએ તેનો ખૂબ સમજાવ્યો. હવે માત્ર મારી જ છે. મારા જીવનને કયા કેનાબીસના વ્યસનની સારવાર પણ કરાવી પ્રકારનો વળાંક આપવો તેનો નિષ્ણય મારો પરંતુ સારવાર પછી તેણે સ્પષ્ટપણે કહી દીધું અને માત્ર મારો જ છે. આ નિષ્ણય સાવ ખોટો કે તે હવે એન્જનીયરીંગમાં ક્યારેય નહીં જાય. સાબિત થાય તો પણ તે અંગેની જવાબદારી આખરે એચ.એસ.સી.ના બે વર્ષ પછી તેને મારી અને માત્ર મારી જ ગણાશે.’

“આટ્ર્સમાં જઈને ભૂખે મરીશ, નાચણીયા થવાથી પેટ નહીં ભરાય” તેવી ચેતવણી મોટાભાઈએ આપી એટલું જ નહીં મીઠો ઠપકો પણ આપ્યો કે મેં બે વરસના પૈસાનું પાણી કર્યું. તું મોટી ભૂલ કરે છે. હવે ભવિષ્યમાં તને કોઈ પ્રકારનો નોકરી-ધંધો શરૂ કરાવવામાં પાઈની પણ મદદ નહીં કરું.

પરફોર્મન્સ આટ્ર્સમાં એડમીશન લીધું. કિકેટની મોટાભાઈએ આપી એટલું જ નહીં મીઠો ઠપકો પણ આપ્યો કે મેં બે વરસના પૈસાનું પાણી કર્યું. એટલે તેને પૂરાં દિલથી પરફોર્મસ આટ્ર્સમાં જંપલાવ્યું.

“આટ્ર્સમાં જઈને ભૂખે મરીશ, નાચણીયા થવાથી પેટ નહીં ભરાય” તેવી ચેતવણી મોટાભાઈએ આપી એટલું જ નહીં મીઠો ઠપકો પણ આપ્યો કે મેં બે વરસના પૈસાનું પાણી કર્યું. તું મોટી ભૂલ કરે છે. હવે ભવિષ્યમાં તને કોઈ પ્રકારનો નોકરી-ધંધો શરૂ કરાવવામાં પાઈની પણ મદદ નહીં કરું.

અંશુમાને મોટાભાઈને સ્વસ્થતા અને

અંશુમાને પોતાનો અભિપ્રાય સ્પષ્ટપણે સ્વસ્થતાથી અને સ્વાગતીપણે રજૂ કર્યો અને મોટાભાઈએ તેની વાત માનવી પડી.

પોતાની મનવાંછિત લાઈનમાં તેની કુદરતી શક્તિ વધારે ખીલી ઊઠી અને તે સફળ ડાન્સર થયો. આજે તેના ડાન્સ અને રેપ કલાસ ભરવા લાંબી લાઈન લાગે છે અને તે સ્ટેઇજ પરફોર્મન્સના મોં માંગ્યા પૈસા લે છે.

આમ બીજાઓને હાનિ ન પહોંચતી હોય તો તમને મનગમતી કોઈ પણ બાબત કરવા તમે સ્વતંત્ર છો...હા...પણ તમારા નિર્ણયનું જે કંઈ પણ પરિણામ આવે તેને સ્વીકારી લેવાની

ग्रामस्वराज

તમારી સંપૂર્ણ જવાબદારી હોવી જોઈએ.

દરેક વ્યક્તિ પોતાના જ કર્મની કર્તા અને
પોતાની નિષાયિક હોવી જોઈએ. તમે તમારી
જાતનો ભાર તમારા ઉપર રાખતા હોવ પછી
શા માટે કોઈને અકળામણ થવી જોઈએ ?

તમારું જીવન કઈ રીતે જીવવું એ નક્કી
કરવાનો અધિકાર તમારો જ છે એ સમજાવવા
બીજું ઉદાહરણ એક યુવતીનું આપું છું. પુખ્ખવયે
પહોંચેલી શ્રીમંત માતા-પિતાને ત્યાં ઉછરેલી
એક યુવતી પોતાના કરતાં નીચી જાતિના ગરીબ
યુવક સાથે લગ્ન કરવા ઈચ્છતી હતી પરંતુ
માતા-પિતાની આ માટે સંમતી ન હતી. એ
યુવતી માતાપિતા તૈયાર થાય ત્યાં સુધી રાહ
જોવા તૈયાર હતી. ત્રણ વર્ષ રાહ જોયા પછી
માતાપિતાને સમજાયું કે દીકરીનો નિર્ણય મોહંધિ
અવસ્થામાં લેવાયેલો નિર્ણય નથી પરંતુ એના
નિર્ણયથી નીપજનાર પરિણામોથી તે પૂરેપૂરી
વાકેફ હતી અને નિર્ણયની સંપૂર્ણ જવાબદારી
પોતાના માથે લેવા તૈયાર હતી.

માતાપિતાને સમજયું કે પોતાની જાતનો ભાર પોતાના માથે પુત્રી રાખતી હોય તો વધારે વાદવિવાદની જરૂર નથી. પુત્રીવયની શ્રીમંત ઘરની યુવતી નાતિ-જાતિની પરવાહ કર્યા વગર ગરીબ ઘરનાં યુવક સાથે લગ્ન કરવા માંગતી હોય જેની કોઈ જવાબદારી માતાપિતાની ના હોય તો એ લગ્નના સંભવિત ભયસ્થાનો પ્રત્યે માતાપિતા અંગૃહિનિર્દેશ ચોક્કસ કરી શકે પણ

આખરી નિર્ણય માતાપિતા પોતે જ લેવા માગે તો એ યુવતીના વ્યક્તિગત હક્ક પર તરાપ છે.

વ્યક્તિએ પોતાનું જીવન કર્દ રીતે ઘડવું
તે નક્કી કરવાનો તેનો પોતાનો અભાવિત
અધિકાર છે. વ્યક્તિ પોતે જે કંઈ વિચારે છે
અને જે કંઈ વર્તન કરે છે તેનાં પરિણામો અંગેની
જવાબદારી તે પોતે સભાનપણે સંપૂર્ણ રીતે
સ્વીકારતી હોય તો તમારી લાગણી, વર્તન
કે વિચારોને કર્દ દિશામાં વાળવા તેનો નિર્ણય
કરવાનો તેને પૂરેપૂરો અધિકાર છે. આ
અધિકારનો વ્યક્તિ સ્વીકાર કરી લે એટલે તેનાં
વાણી અને વર્તનમાં જવાબદારી દેખાશે.

જો વ્યક્તિ બિનસ્વાગ્રહી હશે તો પોતે અમુક સંજોગોમાં શું નિર્ણય લેવો તે માટે બીજા તરફ પ્રશ્નાર્થ સૂચક જોયા કરશે. આવી વ્યક્તિઓ નિર્ણય લેવામાં આનાકાની કરે છે. કારણ પોતે ભાવિ પરિણામોની જવાબદારી લેતાં ઉરે છે. તેથી પોતાનાં અંગત નિર્ણયો પર બીજી વ્યક્તિ લઈ આપે તેવી અપેક્ષા રાખે છે.

એથી વિરુદ્ધ સ્વાગતી વ્યક્તિ પોતાના આહક પર બીજાને તરાપ મારવા દેતા નથી. પોતે અન્યના અભિપ્રાયો મેળવી સંઝેગોને વિવિધ દાલિકોણથી નિહાળવાની જરૂરિયાત સમજે છે. પણ આખરી નિર્ણય પોતાનો જ રાખે છે અને એના પરિણામો સ્વીકારવાની તેની પૂરેપૂરી જવાબદારી પોતાની માથે જ રાખવા માગે છે.

અરોગ્ય

**શરીરમાં એનજી વધારવાની સાથે ત્વચા અને વાળ માટે પણ ફાયદાકારક
પ્રોટિનથી ભરપુર તકમરીયાનું આરોગ્યપ્રદ પીણું સવારે
ખાલી પેટે પીવાનાં અનેક ફાયદા**

તકમરિયાને હિન્દીમાં સબજા કે અંગ્રેજીમાં સ્વીટ
બેસિલ સીડ્ઝ કહેવાય છે, જે એક એવું સુપર
કૂડાંથી જે પરંપરાગત ઔષધિઓમાં પણ ઉપયોગમાં
લેવાતું આવ્યું છે. તકમરિયાને પ્રોટિનનું
પાવરહાઉસ કહેવાય છે, આ જીણાં દાણા શરીર
માટે જરૂરી ફેટી એસિડથી ભરપુર હોય છે, તેમાં
પાચન વધારનારા રેસા હોય છે. તે ઉપરાંત તેમાં
કેલિયમ, મેનેશિયમ, આર્થન અને અન્ય
માઈકોન્યુટ્રીએન્ટ્સ રહેલાં હોય છે. તેનાથી પેટમાં
ગેસ નથી થતો અને સરળતાથી પેટ સાફ થઈ
જાય છે. ખાલી પેટે તકમરિયા પીવાથી તમારા
શરીરમાં એનર્જી પણ વધે છે. સાથે જ તે ત્વચા
અને વાળ માટે પણ ફાયદાકારક છે. તકમરિયા
પાણીમાં પલાળતા પહેલાં કડક હોય છે, પરંતુ
પાણીમાં રહ્યાં પછી એ જેલી જેવા પારદર્શક અને
પોચાં થઈ જાય છે.

બેંગલોરની કલાઉડાઈન હોસ્પિટલના ચીફ ક્રિકિન્કલ ન્યુટ્રિશનિસ્ટ અભિલાષા વી. દ્વારા તકમરિયાના પાણીને તમારા રોજિંદી જીવનનો ભાગ બનાવવાના ફાયદા આ મુજબ સમજાવ્યા છે.

પોષકતત્ત્વોથી ભરપુર

તકમારિયામાં ભરપુર માત્રમાં પ્રોટિન, ફેટી એસિડ, રેસા, અનેક પ્રકારના વિટામિન, કેવિશિયમ, મેળેશિયમ અને આર્થાર રહેલાં છે.

ખાલી પેટે તકમરિયાનું પાણી પીવાથી શરીર અને પોષકતત્વો અસરકારક રીતે ગ્રહણ કરી શકે છે.

પાચનતંત્ર માટે આશીર્વાદિત્પ

તકમરિયાનો સૌથી મહત્વનો ફાયદો એ છે કે તે પાચનતંત્ર માટે આશીર્વાદદ્રુપ છે. તેમાં રેસાનું પ્રમાણ વધારે હોવાથી સરળતાથી પેટ સાંક થાય છે અને પેટમાં ગેસ જમા થતો નથી. તે સરળતાથી ગેસને બહાર કાઢવામાં મદદ કરે છે. સવારે તકમરિયાનું પાણી પીવાથી સમગ્ર પાચનતંત્ર સ્વચ્છ રહે છે અને પેટને નિરોગી રાખે છે.

વજનને નિયંત્રણમાં રાખે

તકમારિયા વજન નિયંત્રણમાં રાખવા માટે જાણીતા છે. તેને પાણીમાં પલાળવાથી બીજ ફૂલીને જેલી જેવા બની જાય છે. તેનાથી તેમાં ફાઈબરની માત્રામાં વધારો થાય છે. આ પાણી પીવાથી તમને લાંબા સમય સુધી પેટ ભરેલું લાગે છે. તેથી તમને બિનજરૂરી નાસ્તા ખાવાનું મન થશે નહીં અને તમારો ખોરાક નિયંત્રણમાં રહેશે તેમજ આ બીજમાં કેલેરીનું પ્રમાણ અતિશય નીચું હોય છે અને પોષકતાત્ત્વો વધુ હોવાથી તે તમારી વજન ઘટાડવાની સફરમાં ખૂબ મદદરૂપ થઈ શકે છે.

જલડ શુગરને જાળવી રાખે છે

જેમને ડાયાબિટીસ છે અથવા તો જેઓ શરીરમાં જ્વલ શુગર લેવલને જાળવી રાખવા માગે છે તે મના

ग्रामस्वराज

માટે તકમરિયાથી ધાણો ફાયદો થઈ શકે છે. તેમાં રહેલું ફાઈબર પાચનને ધીમું પાડે છે અને તેથી શરીરમાં કાર્બોહાઇડ્રેક્ઝન્નું પ્રમાણ વધતું નથી. જે બ્લડ શુગર લેવલને અચાનક વધતું અટકાવે છે. સવારે જો તકમરિયાનું પાણી પીવામાં આવે તો તે સમયાંતરે શરીરમાં જરૂર મુજબ લાલુકોઝ પેદા કરે છે, જે ડાયાબિટીસને કાબૂમાં રાખવા ખૂબ ઉપયોગી છે.

શરીરમાં હાઈડ્રેશન સુધારશે

તકમિયાના બીજ તેનાં વજન કરતાં ત૦ ગણ્યું
પાણી શોવચાની ક્ષમતા ધરાવે છે, તેથી તે સૌથી
શ્રેષ્ઠ હાઈડ્રેશન ડ્રિક બની શકે છે. શરીરને કામ
કરવા માટે તેમાં પ્રવાહીનું પ્રમાણ જળવાવું પણ
બહુ અગત્યનું છે, તેનાથી પાચન, શરીરમાં લોહી
અને પાણીની પ્રવાહીતા, શરીરનું તાપમાન
જળવવા વગેરે મદદરૂપ થાય છે. સાથે જ તમારા
શરીરની ઊર્જા પડા વધે છે અને તમને આખો
દિવસ કામ કરવામાં થાક લાગતો નથી.

શરીરને ડિટોક્સ કરે છે

તકમરिया શરીરનાં બધાં જ કચરાને બહાર
કાઢીને શરીરને ડિટોક્સ કરવામાં મદદ કરે છે.
તેનાથી વધુ પેશાબ થાય છે, જે શરીરમાંથી
બિનજરૂરી કચરાને બહાર ધકેલવાનું કામ કરે
છે. તેથી ખાલી પેટે તકમરિયાનું પાણી લીવર
અને કીડનીને શુદ્ધ કરવાનું પણ કામ કરે છે,
તેનાથી તમારું સર્વાંગી સ્વાસ્થ્ય સુધરે છે.

તવચાને સધારે છે

તકમારિયામાં એન્ટિઓક્સિડન્ટ્સનું પ્રમાણ ભરપુર હોય છે જે શરીરમાંથી ઓક્સિડેટિવ સ્ટ્રેસ દૂર કરે છે. તેનાથી વધતી ઉંમર અને ત્વચાને

લગતી ઘણી સમસ્યાઓમાં ફાયદો થાય છે. જેમકે,
તકમરિયાથી સોજા ઘટે છે, જે ખીલ ને ફોલ્ડિઓ
કે ડાઘ દૂર કરીને ત્વચાને સુંવાળી બનાવે છે.
તકમરિયાના પાણીથી તમારી ત્વચા સાફ, ચમકતી
અને સ્નિધ બને છે, જે અંદર અને બહાર પણ
ત્વચાની તંદુરસ્તી વધારે છે.

रोगप्रतिकारक शक्ति वधारे

વિટામિન, એન્ટિઓક્સિડન્ટ્સ સહિત અન્ય તત્ત્વોનું વધારે પ્રમાણ રોગપ્રતિકારક શક્તિને વધુ મજબૂત બનાવે છે, તેનાથી તમારું શરીર કેટલાંક ચેપી રોગો અને બીમારીઓથી સુરક્ષિત રહે છે. તકમારિયામાં બેકટેરિયા અને વાયરસથી બચાવવાની ક્ષમતા રહેલી છે.

હદ્યની તંદુરસ્તી વધારે છે

તકમરિયામાં ઓમેગા ઉ ફેટી એસિડ હોય છે, જે હદ્યના આરોગ્યને વધારે છે. તે ચરબી વધતી અટકાવે છે અને ખરાબ કોલેસ્ટ્રોલને વધતો અટકાવે છે તેમજ સારા કોલેસ્ટ્રોલનું પ્રમાણ વધારે છે. તકમરિયાના પાણીથી કાર્ડિયોવસ્ક્યુલર હેલ્થને ટેકો મળે છે જે હદ્યની બીમારીથી બચાવીને તંદુરસ્ત લોહીના પ્રવાહને જાળવી રાખે છે.

સ્ટેસ અને એન્ક્રાઈટી ઘટાડે છે

તકમરિયામાં એડપોઝિનિક તત્વો હોય છે, તેનો અર્થ એ થયો કે તે શરીરને સ્ટ્રેસ સ્વીકારીને મનને શાંત કરવામાં મદદ કરે છે. તકમરિયામાં રહેલાં મેળેશિયમ અને અન્ય તત્વો શરીરની ન્યુટ્રીટ્રાન્સમિટર એક્ટિવિટીને નિયંત્રિત રાખે છે. તેનાથી એન્કાઈટી ઘટે છે અને રિલેક્સ રહી શકાય છે.

ଫୁଲିଜାହ

નીંદણ એક ઔષધી

નીંદણનો પરિચય

નીંદણને અનિયચ્છનીય છોડ તરીકે વ્યાપ્તાયિત
કરી શકાય છે જે, પાકના છોડની સાથે જમીન
પર ઉગે છે અને મુખ્ય કૃષિ પાકોને નુકસાન
પહોંચાડે છે કારણ કે તેઓ સામાન્ય સંસાધનો
જેમ કે પાણી, ખનિજ પોષક તત્ત્વો, જગ્યા અને
પ્રકાશ માટે પાકના છોડ સાથે સ્પર્ધા કરે છે જેના
પરિણામે ઓછી ઉપજ આપતા પાકો થાય છે.

નીંદણ એ અનાજ, કઠોળ અને શાકભાજ
જેવા ઉગાડવામાં આવતા પાકો માટે મોટું જોખમ
હોવાનું માનવામાં આવે છે. તેઓ સામાન્ય રીતે
રસાયણોનો ઉપયોગ કરીને કૃષિ ક્ષેત્રોમાંથી
કાઢવામાં આવે છે જેની સીધી અસર મુખ્ય પાક
પર થાય છે. નીંદણનો ઉપયોગ ધણીવાર ચારા
તરીકે થાય છે. કેટલાક નીંદણનો સામાન્ય રીતે
સ્થાનિક રહેવાસીઓ અથવા આદિવાસી લોકો
દવા તરીકે ઉપયોગ કરે છે. તેમજ, નીંદણમાં
વિવિધ પ્રકારના રોગનિવારક ગ્રૂપો હોય છે.

નીંદણ એ ઘણા કુદરતી ઉત્પાદનોનો સમૃદ્ધ ખોત છે જેનો ઉપયોગ પરંપરાગત રીતે માનવ આરોગ્ય સંત્બાળ પ્રણાલીઓમાં કરી રહ્યા છે જેમ કે આયુર્વેદ, યુનાની અને સિદ્ધા માટે વ્યાપકપણે

કરવામાં આવે છે. હર્બલ દવાઓની વૈશ્વિક માંગ
માત્ર મોટી નથી, પણ દિવસેને દિવસે વધી રહી
છે. જેની સામે દર વર્ષે, વિતરણ, ઈકોલોજી.
છોડના ઉપયોગી ગુણધર્મો કાઢવાની પદ્ધતિઓ
અને વ્યવસ્થાપનની પદ્ધતિઓ વિશે માનવ જ્ઞાન
જરૂરથી ઘટી રહ્યું છે. સ્થાનિક કૃષિ વિવિધતાના
નુકશાનનો સિલસિલો સેંકડો વર્ષોથી ચાલી રહ્યો
છે.

ભાલમાં, સૌથી વધુ વેચાતી ફાર્માસ્યુટિકલ્સમાંથી
લગભગ અરધી કુદરતી પ્રોડક્ટ્સ છે અથવા
ઔષધીય રીતે મૂલ્યવાન નીદણના ડેરિવેટિક્સ છે.
ભારતમાં આયુર્વેદિક દવાઓનું બજાર વાર્ષિક ૨૦
ટકાના દરે વિસ્તરી રહ્યું હોવાનો અંદાજ છે. મધ્ય
નેપાળના ઉત્તર ભાગમાં ૫૦ ટકાથી વધુ પરિવારો
અને તે જ પ્રદેશના મધ્ય ભાગમાં લગભગ ૨૫
ટકા ઘરો ઔષધીય છોડને વેચાણ માટે એકત્રિત
કરવામાં સામેલ છે, જે સામગ્રીનો હિલ્હીના
જથ્થાબંધ બજારોમાં વેપાર કરવામાં આવે છે.

ઉચ્ચ જૈવવિવિધતા અને સ્થાનિકતાને કારણે
આ શોધના ખોત માટે વનને મોટાભાગે સૌથી
આશાસ્પદ વસવાટ માનવામાં આવે છે.
ફાર્માસ્યુટિકલ ઉત્પાદનોના સફળ વિકાસને મહત્તમ
બનાવવા માટે ઘણા વૈજ્ઞાનિકોએ આ ધારણાને
કુદરતી ઔષધીય વનસ્પતિઓની શોધ માટે
ઈથેનોબોટનિકલ અભિગમ સાથે જોડી છે.

ડો. ફાલગુની પટેલ
લેક્ચરર (અધ્યાપક)
ગુજરાત સહકારી વ્યવસ્થાપન કેન્દ્ર, અમદાવાદ

ગ્રામસ્વરાજ

ઇથેનોબોટનિકલ સર્વે ઉપયોગી નીંદણ છોડ વિશે માહિતીના યોગ્ય સ્થોત્રમાં મદદ કરે છે, હવે સરકારની વન નીતિને કારણે જંગલમાંથી ઔષધીય વનસ્પતિઓનો સંગ્રહ કરવો ખૂબ જ મુશ્કેલ છે.

વિશ્વમાં ૮૦૦૦ થી વધુ પ્રજાતિઓ નીંદણ છે જેનો ઉપયોગ દવા તરીકે થાય છે. નીંદણ પાકના છોડ (એશ્રો-ઈકોસિસ્ટમ) સાથે ઉગે છે અને તેને પાક માટે ઉપદ્રવ તરીકે ગણવામાં આવે છે. પરંતુ તે ફાર્માસ્યુટિકલ ઉદ્યોગો માટે કાચો માલ છે કારણે કે તેઓ વિવિધ દવાઓના નિર્માણમાં ઉપયોગમાં લેવાતા રસાયણો આપે છે.

એવા કેટલાક પુરાવા છે કે છોડ સમય જતાં તેમની અસરકારકતા ગુમાવી દે છે, જ્યારે તાજ રીતે ચૂંટવામાં આવે ત્યારે તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને જ્યારે તેઓ ખલેલગ્રસ્ત વિસ્તારોમાં ઉગાડવામાં આવે ત્યારે અસરકારક છે. ઘણા નીંદણમાં રાસાયણિક સંયોજનો હોય છે જે જૈવિક રીતે સક્રિય છે અને તબીબી વિજ્ઞાન માટે સંભવિત રીતે ઉપયોગી છે. આજે ઘણી કૃષિ-ઈકોસિસ્ટસ્મમાં સંપૂર્ણ કૃષિ પદ્ધતિઓ અને વસવાટોના પર્યાવરણીય અધોગતિને કારણે ઇથેનોબોટનિકલી મહત્વપૂર્ણ છોડની ઉપલબ્ધતા પર અસર થઈ શકે છે.

છોડની વિવિધતા, કુદરતી રહેઠાણો, પરંપરાગત સામુદ્રાયિક જીવન, સાંસ્કૃતિક વિવિધતા અને ઔષધીય વનસ્પતિઓ વિશેના જ્ઞાનના ઝડપી નુકસાનને ધ્યાનમાં રાખીને, ઔષધીય રીતે મહત્વપૂર્ણ નીંદણનું દસ્તાવેજીકરણ એક તાકીદની બાબત છે. બીજું, ઓછી કિમત, વધુ સંભવિત અને પ્રતિકૂળ અસરો વિના નવી

દવાઓની શોધ એ ઉપયોગી નીંદણની માંગમાં વધારો કરે છે.

વર્તમાન સમયમાં, ગ્રામીણ અને આદિવાસી વસ્તીમાંથી નીંદણ છોડ વિશેની માહિતી એકઠી કરવી અને ઇથેનોબોટનિકલ અભ્યાસ દ્વારા નીંદણની જીતોના સ્વદેશી જ્ઞાનનું દસ્તાવેજીકરણ કરવું એ મૂળભૂત જરૂરિયાત છે. તેમની જૈવિક પ્રવૃત્તિઓને રેકૉર્ડ કરવાની પણ જરૂર છે જે કોઈપણ પ્રતિકૂળ અસર વિના વિવિધ ડિલનિકલ/થૈરાપ્યુટિક સારવારમાં આડઅસર વિના ઉપયોગમાં લેવાય છે.

ઔષધીય રીતે મૂલ્યવાન નીંદણનું જ્ઞાન ગ્રામીણ સમુદાયોને આવકનો નોંધપાત્ર સ્થોત પૂરો પાડી શકે છે. આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કૃષિના નુકસાનને પહોંચી વળવા અને વિવિધ પ્રકારના માનવીય રોગોને મટાડતી નવી દવાઓની રચનામાં ફાર્માસ્યુટિકલ ઉદ્યોગોને ઓછા ખર્ચે કાચો માલ પહોંચાડવામાં મદદ કરી શકે છે.

ગ્રામીણ સમુદાયોની નીંદણનો દવા તરીકે ઉપયોગ કરે છે તેના કારણો નીચે દર્શાવિલ છે.

(૧) આદિવાસી લોકો ઔષધીય રીતે મૂલ્યવાન નીંદણના વિતરણ, પર્યાવરણીય રહેઠાણ અને નિર્જરૂણની પદ્ધતિઓ વિશે જ્ઞાન ધરાવે છે.

(૨) ઉચ્ચ જૈવવિવિધતા અને સ્થાનિકતાને કારણે ઔષધીય રીતે મૂલ્યવાન નીંદણના સ્થોત માટે વનને મોટાભાગે સૌથી આશાસ્પદ વસવાટ ગણવામાં આવે છે.

(૩) કેટલાક ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં ઔષધીય રીતે મૂલ્યવાન નીંદણનો સંગ્રહ ભારતીય બજાર માટે

(અનુ. પાના નં. ૧૮ પર)

અંક-૪ • વર્ષ : ૭૮
૧૦, જુલાઈ ૨૦૨૪

તંત્રી : ડૉ. રાજેન્ડ્ર સી. ત્રિવેદી

સંપાદક મંડળ

- ઘનશ્યામભાઈ એચ. અમીન
- ભીખામભાઈ જ. પટેલ
- વાર્ષિક લવાજમ : રૂ.૮૦
- છૂટક નકલ : રૂ.૭

પત્રવ્યવહારનું અને લવાજમ
મોકલવાનું સરનામું :

ગુજરાત રાજ્ય સહકારી સંઘ

સહયોગ, જ્યોતિ સંધની પાછળા, રિલીફ રોડ,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧.

ટે.નં. ૨૫૩૫૨૨૨૦ (૧૮૩) ગ્રામ : સહયોગ
ક્રેક્સ નં. : (૦૭૯) ૨૫૩૫૧૩૬૦

Website : www.gujaratscu.com
E-mail : sahakarguj1850@gmail.com

અનુક્રમણિકા

પ્રાર્થના	૩
- ભનુભાઈ એ. ગરાણા	
ગ્રામદાના વિકાસનું એકમ...	૫
- ડૉ. બી. ગોઠી	
નેદૂતની આવક બમણી કરવાનું...	૮
- ડૉ. વિદૃત જોગી	
આર્થિક વિકાસ તરફ ભારત...	૧૨
દેશનું સ્ટાર્ટ-અપ કલ્યાણ...	૧૪
- પાર્થ શાહ	
ઇનોવેટીવ આઈડિયાને કેવી રીતે...	૧૭
- ભાગેશ જહા	
અંતરિક્ષનો કચરો...	૨૦
- ડૉ. મુકેશ જોશી	
રસોડું : આપણું આરોગ્ય...	૨૪
- નવીન વી. વાણાણી	
તમારું જીવન કઈ રીતે જીવનું તે...	૨૮
- મુગેશ વેણ્ણવ	
પ્રોટિનથી ભરપુર તકમરીયાનું...	૩૧
નીંદણ એક ઓપધી	૩૩
- ડૉ. કાળ્યુની પટેલ	

ગ્રામ સ્વરાજ

- દર મહિનાની દસમી તારીખે પ્રગટ થાય છે.
- નવું વર્ષ એપ્રિલથી શરૂ થાય છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ.૮૦ છે.
- છૂટક નકલ રૂ.૭-૦૦ ગમે તે અંકથી ગ્રાહક થઈ શકે છે. લેખમાં પ્રગટ થતાં વિચારો લેખકના છે.
- પ્રકાશિત થતાં લેખો સાથે તંત્રી કે સંપાદક મંડળ સંમત છે, તેવું માનવું નહીં.
- ગુજરાત રાજ્યની સહકારી મંડળીઓના કાયદા કલમ-૬૮ અનુસાર ગુજરાત રાજ્ય સહકારી સંઘના શિક્ષણ ફાળામાં નિયમિત ફાળો ભરનાર સહકારી સંસ્થાને વિના લવાજમે ‘ગ્રામસ્વરાજ’ મોકલવામાં આવે છે.
- ‘ગ્રામસ્વરાજ’ માસિક તથા ‘સહકાર’ પાંચિકનું સંયુક્ત લવાજમ રૂ.૧૫૦.૦૦ છે.
- રાજ્ય સહકારી સંઘના સમાસદોને “ગ્રામસ્વરાજ” તથા “સહકાર” વિના લવાજમે મોકલવામાં આવે છે.

મારા આશ્રમમાં આજે ધી બળી રહ્યું છે

ગાંધીજીનો દિવસ હતો. એ દિવસે મહાત્મા ગાંધી સેવાગ્રામમાં હતા. ગાંધીજીનો જન્મદિવસ હોવાથી સાયં પ્રાર્થનામાં ઘણી વ્યક્તિઓ ઉપસ્થિત હતી. આસપાસનાં ગામડાંઓમાંથી પણ ઘણા લોકો આવ્યા હતા. રોજની માફક એક ઊંચી બેઠક પર સફેદ ખાદીની ગાઢી પાથરવામાં આવી હતી. એ દિવસે મહાત્મા ગાંધીજીનો જન્મ દિવસ હોવા છતાં કોઈ સજાવટ કરવામાં આવી ન હતી, કે કોઈ વિશેષ આયોજન કરવામાં આવ્યું ન હતું. સાદાઈમાં માનનારા ગાંધીજી આવું કશું સ્વીકારે ખરા!

સાયં પ્રાર્થના માટે ગાંધીજી આવ્યા. ઊંચી બેઠક પર પલાંઠી લગાવી. આસપાસ નજર કરી અને જોયું તો થોડી દૂર દીવડીમાં એક ધીનો દીવો હતો. એ દીવો પ્રજ્વલિત કરેલો હતો.

આજે ગાંધીજીનો જન્મદિવસ હોવાથી કસ્તૂરબાએ એ દીવો મંગાવ્યો હતો. પતિના દીર્ઘયુધ અને તંહુરસ્તી માટે પ્રભુપ્રાર્થના કરવી એ હિંદુ નારીનું કરત્વ છે. એમ માનીને દીવડી મંગાવી હતી અને તેમાં દીવો કર્યો હતો.

ગાંધીજીએ સાહજિક જિશાસાથી પૂછ્યું, ‘આ દીવડી કોણ લાવ્યું?’

બાજુમાંથી કસ્તૂરબાએ કહ્યું, ‘આ દીવડો તો હું લાવી.’

ગાંધીજીએ વળતો પ્રશ્ન કર્યો, ‘તમે વળી કર્યાંથી

આ દીવડી મંગાવી?’

કસ્તૂરબાએ કહ્યું, ‘ગામમાંથી.’

ગાંધીજી થોડી વાર કસ્તૂરબા સામે જોઈ રહ્યા. કસ્તૂરબાને સમજાયું નહીં કે એમણે આવો પ્રશ્ન શા

માટે પૂછ્યો હતો? પછી પ્રાર્થના શરૂ થઈ અને પ્રાર્થના પૂર્ણ થતાં ગાંધીજીએ કહ્યું, ‘આજે એક ખોટું કાર્ય થયું છે અને તે કે બાએ દીવડી મંગાવી અને ધીનો દીવો કર્યો. મારો જન્મદિવસ છે તેથી એમણે આ દીવો કર્યો છે. આ દીવડી એ ગામમાંથી લાવ્યાં છે. હું તો આવા ગામમાં રહેનાર લોકોનું જીવન રોજ જોઉંછું. એમને ભાખરી પર ચોપડવા માટે તેલનાં બે ટીપાં મળતાં નથી અને મારા આશ્રમમાં આજે ધી બળી રહ્યું છે.’

ગાંધીજીની આ વાણી સાંભળીનો પ્રાર્થનાસભામાં સહુ સત્ત્ય બની ગયા. ગાંધીજીએ કહ્યું, ‘આજે જન્મદિવસે સત્કર્મ કરવાનું હોય. ગરીબ ખેડૂતોને જે ચીજ મળતી નથી તેનો આવો દુરુપયોગ આપણાથી થાય કેમ?’

સભામાં ઉપસ્થિત સહુ કોઈ ગાંધીજીની વાણી સાંભળીને વિચારમાં પડી ગયા. ગરીબ માનવીઓની કેટલી બધી વેદના એમના હૈયે છે. કસ્તૂરબાએ પોતાની ભૂલ બદલ પણ્ણાતાપ અનુભવ્યો.

- કુમારપાળ ટેસાઈ

Publisher, Printer & Editor : Dr. Rajendra C. Trivedi

Owner : Gujarat State Co-operative Union, 'SAHYOG', Relief Road, Ahmedabad-380 001.

Published From : Gujarat State Co-operative Union, 'SAHYOG', Relief Road, Ahmedabad-380 001.

Printed at : Reliable Art Printery (Ahmedabad) Pvt. Ltd., 301, 3rd Floor, Punit Plaza,

B/h. Navgujarat College, Off. Ashram Road, Ahmedabad-380014. Gujarat